

Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava o osnivanju REKOM

u organizaciji Foruma građana Tuzle, BiH

Formatted: Font: Bold

**Novi Travnik, BiH
6. juni / lipanj 2009.**

DNEVNI RED

- 10:00 -10:15 **Otvaranje skupa**
Vehid Šehić, Forum građana Tuzle
- 10:15 – 10:30 **Konsultacije civilnog društva o osnivanju REKOM**
- **Istorijat inicijative za osnivanje REKOM**
- **Cilj konsultacija**
Govornik: Eugen Jakovčić, Documenta, Zagreb
- 10:30 – 10:45 **Iskustvo drugih u utvrđivanju činjenica o prošlosti**
Govornik: Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, Beograd
Osnivanje komisije
Kriterijumi za izbor i način izbora članova komisije
Mandat komisije
Javno slušanje žrtava
Ovlašćenja komisije
Odnos prema počiniocima zločina
Istraga o prisilno nestalim osobama
Reparacije za žrtve ratnih zločina: materijalne i simboličke
- 10:45 – 11:00 **Zašto REKOM?**
Govornik: Vehid Šehić, Forum građana Tuzle
- 11:00 – 11:30 Pauza za kafu
- 11:30 – 13:30 **Zašto i kakav REKOM**
Moderator: Vehid Šehić, Forum građana Tuzla
Diskusija: učesnici
- 13:30 – 14:00 Pauza za kafu
- 14:00 – 15:00 **Zašto i kakav REKOM**

Nastavak diskusije – pitanja

15:00 – 15:30 **Zaključci**

16:00 **Ručak**

Učesnici

	Ime i prezime	Organizacija/Udruženje
1.	Tahir Tahirović	Udr. logoraša Busovača
2.	Anđelko Kvesić	Hrvatska udruga logoraša, KSB
3.	Pero Medić	Hrvatska udruga logoraša, Novi Travnik
4.	Sandra Velte	Udruga logoraša, Busovača
5.	Nihad Muminović	Udr. logoraša, Gornji Vakuf
6.	Haso Kulaš	organ. porodica šehida i pogunulih boraca, Donji Vakuf
7.	Džemka Dželilović	organ. porodica šehida i pogunulih boraca, Bugojno
8.	Mirsad Dedović	organ. porodica šehida i pogunulih boraca, Gornji Vakuf
9.	Fikreta Husanović	organ. porodica šehida i pogunulih boraca, Busovača
10.	Zilha Imamović	organ. porodica šehida i pogunulih boraca, Kiseljak
11.	Miralem Aletić	udr. logoraša, Busovača
12.	Predrag Marković	udr. političkih zatvorenika, Kiseljak
13.	Marko Krajina	Hrvatska udruga logoraša, Fojnica
14.	Marijan Krajina	Udruga hrvatskih logoraša i zatočenika, Fojnica
15.	Matija Jakšić	Udruga logoraša hrvatske komponente, Jajce
16.	Petar Madacki	Udruga hrvatskih političkih zatočenika, Kiseljak
17.	Anto Vrebac	Udr. logoraša, Fojnica
18.	Husein Plivčić	Udr. logoraša, Vitez
19.	Mirsad Dizdar	Udr. logoraša, Jajce
20.	Redžo Isić	općinsko udr. logoraša, Travnik
21.	Senad Jusić	Udruženje civilnih žrtava rata, Donji Vakuf
22.	Esad Mandara	Udruženje civilnih žrtava rata, Bugojno
23.	Fuad Kečo	Udr. demobilisanih branitelja, Kiseljak
24.	Ermin Pašić	Udr. logoraša, Busovača
Uvodničari i organizatori		
25.	Vehid Šehić	Forum građana Tuzla
	Bogdan Ivanišević	Međunarodni Centar za tranzicionu pravdu

26.		
27.	Eugen Jakovčić	Dokumenta
28.	Jelena Grujić	Fond za humanitarno pravo
29.	Milijana Mičić	Helsinški odbor za ljudska prava u RS
30.	Ermin Mustačević	Forum građana Tuzla
31.	Mira Jugović	Forum građana Tuzla

Otvaranje skupa

Vehid Šehić, *Forum građana Tuzle*

Vehid Šehić: Ja bih vas u ime Koalicije za Rekom, jedne regionalne inicijative pozdravio i zahvalio se što ste odvojili vrijeme da danas održimo konsultacije u Novom Travniku o ideji o osnivanju regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava u nekadašnjoj SFRJ, znači misli se na države koje su nastale raspadom bivše države, a u kojoj su se nažalost desila ratna dejstva koja su između ostalog ove prostore i ljudski i materijalno razorile, ostavile teške posljedice koje danas osjećaju u prvom redu žrtve rata.

Ono što je bitno u ovom dijelu istaći, da kao što vidite mi smatramo, nažalost još kad je u pitanju Bosna i Hercegovina nije stvoren jedan ambijent da na jedan objektivna način govorimo o zločinima o činjenicama, o žrtvama, jer nažalost politike često manipulišu sa onim čime ne bi trebali da manipulišu a to je bol koju osjećaju upravo žrtve ovog rata. Mi smo izabrali ovaj dio iz jednog prostog razloga, jer se bar u javnosti vrlo malo govori o svemu što se dešavalo u Srednjoj Bosni. Želimo da kroz ove konsultacije svim predstavnicima žrtava i žrtvama damo apsolutno jednak tretman sa željom da niko nema pravo ekskluzivno da bude žrtva, kao što želimo da niko ekskluzivno mora biti i zločinac. Želja je nas da proces konsultacija vodimo u prvom redu kao ljudska bića, kao ljudi i da pokušamo kroz jedan dijalog saslušati jedne druge bez obzira da li se slagali ili ne slagali, jer tako ćemo pokazati i poštivanje a možda iz tog neslaganja dođemo i do onih činjenica koje će najviše i odgovarati o svemu onome što se desilo.

Činjenica je da se u Bosni i Hercegovini još uvijek preko 11 hiljada lica vodi kao nestali. Činjenica je bolna i najgora da neko trguje podacima o nestalim osobama, da se kriju grobnice ili mjesta gdje su sahranjeni, da se traže ogromne pare da bi se kazalo gdje je ko sahranjen što smatramo da pokazuje da smo mi sem onog ljudskog i materijalnog razaranja doživjeli i jedan moralni sunovrat jer najveći grijeh je trgovati sa nečim s čim se ne smije trgovati.

Kao što vidite iz ovog dnevnog reda, danas, sa mnom su i ljudi koji se dugo bave ovom tematikom u pokušaju da našu budućnost učinimo neopterećenom proteklom ratom i proteklom dešavanjima i moram reći da ćemo imati dvije teme ili tri teme koje su jako bitne a onda ono što je za nas najvažnije da vi kroz svoj istup ili kroz dijalog, koji će sigurno biti ovdje, iznesete sve ono što vas tišti, da sami procijenite da li je potrebno nešto institucionalno napraviti u regionu u vidu neke regionalne komisije za utvrđivanje činjenica, to će ovisiti u prvom redu od Udruženja žrtava i u BiH, i u Hrvatskoj, i na Kosovu. Čut ćete kasnije u izlaganjima da ćete vi govoriti i o tome šta bi, ukoliko podržavate ideju, ta komisija imala za mandat. Znači sve ono što bi se kasnije finaliziralo biće izraz onog što mi kroz konsultacije koje se vode i u Srbiji, i na Kosovu, i Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i vjerovatno će biti i u Makedoniji i ono zajedničko će se pretočiti u mandat.

Ja bih vas tehnički samo zamolio da stišate svoje mobilne telefone, ako već ih ne morate isključiti ali ih stišajte, da ne bi ometali eventualno nekoga ko bude govorio. Kao što vidite mi smo ispred vas stavili vaša imena i prezimena, ja se izvinjavam ako je negdje možda pogrešno ime ili prezime napisano, zamoliću vas kada krene diskusija da se

predstavite kada budete diskutovali iz razloga što se sve snima a snima se radi nas, ne radi nekog drugog i to moram napomenuti pošto nas snimaju sve strane, a sad bih vas zamolio da prije nego što krenemo sa prvom našom temom da se ipak predstavim. Ja sam Vehid Šehić, inače predsjednik *Foruma građana Tuzle*, koji je jedan od organizatora ovih konsultacija u BiH.

Bogdan Ivanišević: Dobar dan, ja sam Bogdan Ivanišević, konsultant sam *Međunarodnog centra za tranziciju pravdu*. Ovde piše “Beograd”, ja živim u Beogradu, a Međunarodni centar za tranziciju pravdu je međunarodna nevladina organizacija sa sedištem u Njujorku. Kao što sam naziv organizacije kaže, bavi se pitanjem tranzicije pravde, na razne načine, a jedan od tih je uključenost u ovu inicijativu nevladinih organizacija iz regiona za osnivanje regionalne komisije za utvrđivanje činjenica.

Jelena Grujić: Ja sam Jelena Grujić, iz Fonda za humanitarno pravo iz Beograda.

Tahir Tahirović, predsjednik logoraša opštine Busovača.

Ja sam **Andelko Kvesić,** predsjednik *Hrvatske udruge logoraša u kantonu Središnja Bosna*.

Ja sam **Pero Medić,** iz Novog Travnika, *Hrvatske udruge logoraša u Novom Travniku*.

Ja sam **Sandra Velte** iz Busovače, iz *Udruge logoraša*.

Nihad Muminović, *Udruženje logoraša opštine Gornji Vakuf – Uskoplje*.

Dobar dan svima, ja sam **Kulaš Haso** iz općine Donji Vakuf, predsjednik *Ogranizacije porodica šehida i poginulih boraca*.

Džemka Dželilović, predsjednik *Organizacije porodica šehida i poginulih boraca Bugojno*.

Mirsad Dedović, predsjednik *Organizacije porodica šehida i poginulih boraca Gornji Vakuf – Uskoplje*.

Husanović Fikreta iz Busovače, predsjednica *Porodica šehida i poginulih boraca*.

Imamović Zilha, dolazim iz Kiseljaka, predsjednica *Organizacije porodica šehida i poginulih boraca*.

Ja sam **Miralem Aletić,** iz *Udruženja logoraša opština Busovača*.

Predrag Marković, tajnik *Političkih zatvorenika Kiseljak*.

Lijep pozdrav svima, ja sam **Marko Krajina** predsjednik *Hrvatske udruge logoraša u Fojnici*.

Ja sam **Marijan Krajina,** član *Udruge logoraša hrvatskih logoraša i zatočenika u Fojnici*.

Ja sam **Matija Jakšić,** predsjednik *Udruge logoraša hrvatske komponente Jajce*.

Petar Madacki iz Kiseljaka, tajnik *Udruge hrvatskih političkih zatočenika*.

Ja sam **Vrebac Anto** iz Fojnice član logoraša Fojnica.

Ja sam **Husein Plivčić,** predsjednik *Udruge logoraša opštine Vitez*.

Ja sam **Mirsad Dizdar,** predsjednik *Udruženja logoraša Jajce*.

Ja sam **Redžo Isić,** predsjednik *Logoraša općinskog udruženja Travnik i predsjednik saveza logoraša Srednja Bosna*.

Ja sam **Senad Jusić,** predsjednik *Civilnih žrtava rata općine Donji Vakuf*.

Ja sam **Mandara Esad,** član upravnog odbora *Civilnih žrtava rata Bugojno*.

Dobar dan svima, ja sam **Fuad Kečo,** iz Kiseljaka, predsjednik *Demobilisanih branitelja općine Kiseljak i član upravnog odbora Federalnog saveza*.

Ja sam **Ermin Pašić**, *Udruženje logoraša opštine Busovača*.

Vehid Šehić: Kada smo čuli imena svih učesnika ja ću odmah krenuti na prvu temu a o njoj će govoriti Eugen Jakovčić iz udruženja građana Documenta iz Zagreba. Izvoli.

Eugen Jakovčić: Da. Evo da se i predstavim, znači Eugen Jakovčić, dolazim iz Documente iz Zagreba, centra za sučeljavanjem sa prošlošću u ovom procesu i u Documentisam od siječnja/januara ove godine kao koordinator inicijative za REKOM u Hrvatskoj a u cijelom ovom procesu sam od samih početaka kao novinar i spadam u onu grupu novinara koji su zapravo negdje i imali ulogu svojevrstne komisije za istinu i pomirenje, novinara koji su davali prostor žrtvama i njihovim patnjama i zapravo pokušavali utjecati da se na neki način o svim ovim stvarima u medijima govori na pravilan način i da se svima da prostor.

Ja bih se najprije, imam jednu potrebu da vam se svima zhvalnim što ste došli i da ovo ne shvatite kao da smo mi tu ekstatedra i da ćemo mi vama držati predavanje. Apsolutno smo tu i apsolutno sam tu sa svojim kolegama da prije svega čujemo vaša razmišljanja i vaše stavove o cijelom ovom procesu jer proces je negdje počeo od prije dvije godine, odnosno točnije od 2006. upravo jednom ovakvom širokom raspravom, širokim konzultacijama koje negdje upravo imaju smisao da krenu sa terena i da obuhvate što veći broj i organizacija i udruženja, jer zapravo apsolutno nas interesira samo vaš stav i mislim da je on jako bitan za cijeli ovaj proces. Upravo vaši stavovi, vaše reakcije negdje bi trebale biti u temeljima ovoga procesa i oni bi u konačnici trebali rezultirati stvaranjem jednih dobrih jasnih preporuka koje će u konačnici zapravo pretvoriti se u ono što želimo a to je stvaranje komisije za utvrđivanje činjenica. O cijelom tom mehnizmu, tranzicijske pravde će nešto više reći kolega Bogdan Ivanišević, i izuzetno mi je drago što je Bogdan sa nama. Bogdan i njegov Centar za tranzicijsku pravdu, međunarodni centar, pomažu jako puno cijelom ovom procesu i mogu nam zapravo dati dosta informacija o tome kako je cijeli taj proces, odnosno kako su komisije do sada u svijetu funkcionirale. Njih je bilo na više kontinenata, u različitim društvima i u različitim procesima tranzicijske pravde. Takođe Bogdan ima jednu jako dobru, s obzirom da ima jako puno informacija, onda može zapravo raditi jako dobar, dobru paralelu povlačiti između onoga što su do sada komisije u svijetu napravile i zapravo što bi to trebalo napraviti ovdje u našoj regiji. Takođe mi je drago što je tu s nama i kolegica iz Fonda za humanitarno pravo, kolegica Jelena Grujić, ona je tu i ispred Fonda, ali takođe kao i ja dolazi iz one grupe novinara koji, još jednom naglašavam, su pokušali i bili su negdje na nekoj simboličnoj razini svojevrstna komisija za utvrđivanje činjenica. Fond i Documenta zajedno sa IDC-om iz Sarajeva, istraživačko dokumentacijskim centrom, su cijelu ovu priču pokrenuli 2006. godine i nakon toga je krenuo jedan intenzivan proces konzultacija. On se negdje završio prošle godine, znači taj prvi krug, prvi korak na forumu o tranzicijskoj pravdi, u Prištini, kada smo formirali široku koaliciju više od 200 nevladinih organizacija. Znači tada je taj proces naprosto izašao iz kruga organizacija osnivačica i zapravo krenuo u jedan veliki proces koji se sada nastavlja ovim intenzitetom u BiH, u Hrvatskoj, na Kosovu, u Crnoj Gori i u Srbiji. Koliko imam informacija ove konzultacije ovdje u Novom Travniku, u ovom dijelu BiH, su zapravo uslijedile nakon konzultacija koje su održane, ne znam imate li te informacije, u Srebrenici, u Prijedoru i u Livnu i u Bijeljini, hvala Bogdane, tako da se cijeli ovaj proces negdje zahuktava i svima nama je jako stalo da zapravo ovaj

proces dobije da ojača u BiH jer smo zapravo svjesni da se upravo ta patnja i ta bol negdje najviše srušila na BiH i svjesni smo bremenitosti situacije u BiH i to je ono što vam na početku želim reći kad sam rekao da vam ne želim govoriti ekstatedra, a to je na neki način apsolutno sam kao i novinar pratio šta se događalo u BiH, ja sam radio i živio u Splitu i na neki način kroz Split se apsolutno jednim velikim dijelom prelamala prvo izbjegličaka pa onda i svaka druga zapravo patnja BiH pogotovo ovog područja Srednje Bosne. Tako da imam jako puno informacija i svjestan sam svih vaših problema i apsolutno mislim na neki način uključio sam se u proces da na neki način stvari pokrenemo s mrtve točke i da se naprosto promijeni paradigma koja je do sada prisutna i koja je do sada bila važeća i s kojom se jako manipuliralo a to je da se na neki način da smo svi negdje ukopani, zakopani na svojim pozicijama i da zapravo smo vrlo neosjetljivi na bol i na patnju onoga drugoga.

Ja ću još reći nekoliko informacija zbog kojih smo krenuli u proces, još jednom naglašavam nešto više o tome će reći o samom mehanizmu komisije i tog aspekta tranzicijske pravde kolega Bogdan Ivanišević, postoje znači nekoliko odnosno dvije vrste pravde, ona koju uspostavljaju sudovi i koja je vrlo važna i koja i sami znate ne moram vam pričati na koji način i kako ide na ovim prostorima, zapravo u svim zemljama regije, i postoji ta druga pravda, taj mukotrpan, dugotrajan proces zapravo između kojih je jako važna, između kojih su jako važne komisije, takozvane komisije za istinu i pomirenje i ako smo mi ovu našu komisiju, odnosno komisiju koju želimo da osnuju vlade i parlamenti u regiji, prije svega na neki način nazvali komisijom koja bi se trebala baviti prije svega utvrđivanjem činjenica o onome što se dogodilo u ratovima na prostorima bivše Jugoslavije. Još nekoliko informacija, principi komisije su inače mehanizmi koji su komplementarni suđenjima za ratne zločine i zapravo negdje ih mi vidimo kao nadopunu. Da vam bude jasno o čemu se radi i što mi zapravo želimo postići cijelim ovim procesom negdje na području bivše Jugoslavije prema informacijama je ubijeno i nestalo oko 120.000 tisuća ljudi a do konca 2020. u sudskim procesima bi moglo biti negdje osuđeno 1.200 ljudi. Prema tome sasvim vam je jasno iz tih brojki da zapravo pravda na taj način neće u potpunosti biti zadovoljena i naprosto to je bio razlog da se pokrene cijeli proces kako bi se prije svega žrtvama dao prostor i kako bi se na neki način odgovorilo na silnu nepravdu koja je napravljena, a koja prema ovim informacijama i brojkama i načinu rada i tempu rada pravosuđa u regiji ipak neće biti isključivo moći biti zadovoljena samo u sudnicama i na sudskim procesima. Mislim da nema potrebe da vam napominjem kako ti procesi idu, mislim da dovoljno imate informacija i pratite zapravo šta se događa u Hrvatskoj, i u Srbiji i u Bosni i Hercegovini, ali mislim naravno, procesi odnosno utvrđivanje pravde na sudskim procesima je jedan vrlo važan proces i to je jako bitno.

Ono što je važno za komisije možda da pređemo već na tu laganu priču koju će nastaviti kolega Ivanišević, a to je da prije svega komisije za istinu i pomirenje u našem konkretnom slučaju, komisija za utvrđivanje činjenica, prije svega žele, odnosno pokušavaju prošlost, integritet, integrirati u sadašnjost i na neki način pokušavaju dovesti zemlje odnosno društva u situaciju da vrlo otvoreno i iskreno pričaju o onome što se događalo u prošlosti upravo da se ne bi ponavljale neke stvari koje su se na ovim prostorima u prošlosti događale i negdje bile čak u nekim situacijama i dobar osnov za početak nekih novih ratova na početku devedesetih. Ja ću se takođe nastojati uključivati u ovu raspravu zajedno sa kolegama, možda još da kažem da ovaj proces u Hrvatskoj, odnosno svaka regija, odnosno svaka zemlja u regiji ima svoju neku specifičnost. Na

Kosovu cijeli proces takođe ima jedan specifičan element i tempo rada s obzirom na sve što se na Kosovu događalo, u Srbiji takođe, u Bosni i Hercegovini a takođe i u Hrvatskoj ima jedan specifični pristup prema tome. Cijelo vrijeme, zapravo cijelog ovog procesa mi funkcioniramo i regionalno ali zapravo vodimo prije svega računa o konkretnim situacijama i zapravo konkretnoj situaciji u svakoj od pojedinih zemalja.

Ne znam, imali li još potrebe, za početak ja opet naglašavam ja ću se uključivati kad osjetim potrebu zapravo da iznesem još neku informaciju koja bi vam bila potrebna. Mi smo sada svježe došli sa foruma velikog o tranzicijskoj pravdi koji je bio u Budvi, u Crnoj Gori, ne znam koliko ste to medijski pratili, mi smo već tamo napravili jedan korak naprijed i raspravljali smo o prije svega mandatu te komisije čime bi se ona trebala baviti kakav bi trebao biti njen sastav, koliko bi ona trebala raditi, ovdje ćemo negdje procijeniti, vidjećemo zapravo kakav će biti vaš interes, koliko imate informacija o cijelom procesu, pa evo tu smo zapravo, prije svega još jednom naglašavam da vam damo odgovore na neka vaša pitanja i neke vaše nedoumice. Evo toliko za početak.

Vehid Šehić: Hvala, ja ću samo jednu napomenu dati koja je jako bitna. Mi imamo procese koji se vode pred državnim sudovima Bosne i Hercegovine, pred kantonalnim sudovima, međutim svjesni činjenice da je sud ograničen u mnogim segmentima, da na žalost mnoge presude sudova nisu pravedne i to je jedno pravilo da ne mogu zadovoljiti pravdu u onom obimu koji mi očekujemo i upravo taj razlog što sudska pravda neće zadovoljiti onu ljudsku pravdu, smatrali smo da treba pokušati na jedan vansudski način utvrditi određene činjenice a iskustva drugih pokazuju da su upravo ovakve neke komisije doprinijele stvaranju ambijenta razumjevanja i izgradnje povjerenja među ljudima a to je nama ja mislim u Bosni i Hercegovini danas najpotrebnije, da konačno počnemo graditi povjerenje među nama ali ćemo ga graditi samo ukoliko smognemo hrabrosti da otvoreno i iskreno i istinito govorimo o svemu što se dešavalo. Zato bih zamolio Bogdana, koji će vam u svom izlaganju govoriti o iskustvima u drugim državama.

Bogdan Ivanišević: Hvala Vehide i Eugen. Eugen je, brojao sam, jedno šest puta pomenuo moje ime i prezime u svom kratkom izlaganju, ali nemojte sada da očekujete nikakva čuda od mnogo pominjanog Bogdana Ivaniševića. Ja ću pokušati da vam objasnim ukratko šta su radile druge komisije u svetu, a to neće biti tako lako zato što u nekih petnaest minuta treba da to sažmem. To neće biti tako lako zato što tih komisija ima sad već puno, do sada je bilo oko 35 komisija, tako da sažeti iskustva 35 komisija u petnaest minuta jeste izazov. Nastojaću da to uradim na način koji će vam dati jasnu predstavu o tome šta te komisije u stvari rade i da u tom svetlu možda stvorite već neku predstavu o tome šta bi mogla da radi komisija ako bi se osnovala na području bivše Jugoslavije. Ja jedva čekam da čujemo vas, da počne rasprava, ali eto sačekajmo još da napravimo i ovo izlaganje koje mislim da je korisno, jer treba čuti šta su radili i drugi.

Postoji nekada tendencija kod nas da se kaže kako je naš slučaj – recimo Bosna, ili celo područje bivše Jugoslavije – vrlo specifičan i da na nas ne mogu da se primenjuju iskustva drugih zbog toga što smo vrlo specifični. Naravno da u nas ovde ima specifičnosti, ali svaka druga država u kojoj su postojali sukobi ili teška kršenja ljudskih prava je po nečemu specifična, pa ipak postoje neka zajednička iskustva, zajednički

elementi u svim tim državama gde su postojale komisije, a što je slično onome što se ovde dešavalo. Osnovno što jeste zajedničko je da su postojala ozbiljna kršenja ljudskih prava, bilo u oružanom sukobu bilo u periodu diktatura u kojima nije bilo oružanih sukoba. Ono što je zajedničko takođe je da nakon tog perioda, u periodu tranzicije, postoji značajna podela, da li je to po političkom, etničkom ili verskom ili nekom drugom osnovu, ali postoji podela u društvu, postoji neki problem. To je opet nešto što je zajedničko ovoj sredini – mislim na području bivše Jugoslavije, konkretno Bosnu i Hercegovinu – i većini zemalja u kojima su postojale i postoje komisije za istinu. I zbog toga, eto, plediram na to da budemo svi malo skromni i ne otpisujemo tako olako iskustva drugih, da ne govorimo da smo mi toliko drugačiji i specifični da nije bitno šta je bilo kod drugih. Jeste bitno šta je bilo kod drugih, imamo šta da naučimo. Ne znači da treba da kopiramo, ali treba razumeti šta su drugi radili, da bismo videli šta od toga može ili ne može da se primeni ovde.

Rekao sam, do sada je bilo oko 35 komisija. Nekoliko njih trenutno postoji u ovom trenutku dok govorimo. Komisije su postojale... Verovatno ste vi čuli za južnoafričku, i znate za neke druge komisije, u Argentini, Čileu, to su neke najpoznatije, no broj je mnogo veći. One su, dakle, postojale, i postoje sada, praktično na svim kontinentima. Dakle ne samo u zemljama Latinske Amerike ili Afrike, nego, recimo, postojala je komisija u Nemačkoj, a u Južnoj Koreji postoji ne jedna nego nekoliko komisija za istinu. U Kanadi se upravo osniva komisija za istinu. Tako da, dakle, to su iskustva koja postoje u raznim delovima sveta i zemljama različitog i ekonomskog stepena razvoja i drugih karakteristika. To nije karakteristika samo onih najnesrećnijih, najzaostalijih, i slično.

Komisije su zvanična tela, to bi trebalo odmah sada reći. Iako je ova inicijativa inicijativa koju vode nevladine organizacije, ideja je da osnivač komisije budu države. Sve druge komisije su osnovane od strane vlasti, to su znači oficijelna tijela. To ne znači da u komisijama sede predstavnici vlasti, o tome ću reći nešto kasnije, ali komisije osnivaju vlasti. To je važno, jer znači da one imaju jednu posebnu težinu. Iza onoga što rade komisije stoji država, svojim autoritetom, samim tim što ih je osnovala. Naravno, dobra komisija deluje nezavisno od vlasti, dakle vlasti osnivaju komisiju, ali sastav komisije i način delovanja je takav da komisije ne deluje kao puki prenosioци volje neke vlasti.

Osnovni zadatak komisije je da istražuje i utvrđuje činjenice o kršenjima ljudskih prava. Neke komisije imaju u svom mandatu kao cilj pomirenje, i to se često vidi po nazivu komisija, ali mnoge komisije nemaju uopšte to ni i nazivu, niti su to postavile sebi kao zadatak, ne zato što su protiv pomirenja nego zato što smatraju da je pomirenje individualna odluka žrtve i drugih ljudi. Dakle, da ne treba prisiljavati nekoga da se pomiri. Postoje i drugi razlozi zašto je cela priča o pomirenju dosta komplikovana. Nekada nije jasno na šta se misli, ko bi trebao sa kim da se pomiri, da li bukvalno komšija sa komšijom, jedan narod sa drugim narodom, država sa državom, to može biti vrlo komplikovana tema. Tako da, mislim da iz tog razloga ova inicijativa, za područje bivše Jugoslavije, za osnivanje komisije za utvrđivanje činjenica, ima dosta skroman naziv, ne kaže se “i za pomirenje”, ali o tome mogu Vehid ili Eugen, ili Jelena nešto da kažu, oni su članovi Koalicije za osnivanje ove regionalne komisije.

Još bih o komisijama rekao još to da je tu fokus na žrtve, za razliku od krivičnog suđenja gde je fokus na počiniocu, a žrtve doduše učestvuju, ali ipak ono o čemu je suđenje je počinilac, ono što je on uradio ili nije uradio. Komisije su drugačije, to je zaista fokus u svakom pogledu na žrtve. Komisije su privremenog karaktera, dakle one postoje obično godinu, dve, tri i onda okončavaju svoj rad finalnim izveštajem. Implementacija raznih preporuka koje komisije daju je nešto što onda čine vlasti. Komisije prestanu da postoje, dakle one nisu stalna tela. Na nekim od ovih konsultacija imali smo recimo pitanje zar nije Međunarodna komisija za nestala lica, ICMP, koja ima sedište u Bosni, zar nije to komisija za istinu. Mislim, strogo gledano, definicijski gledano, nije, jer to je stalna organizacija koja ne okončava svoj rad izdavanjem finalnog izveštaja, iako naravno i ona utvrđuje činjenice, u ovom slučaju činjenice o sudbini nestalih.

Pokušaja da se osnuju komisije za istinu jeste bilo i na području bivše Jugoslavije. U SR Jugoslaviji, 2001. godine, ondašnji predsednik Koštunica je osnovao komisiju koja se međutim raspala nakon godinu dana a ništa nije uradila. Postojala je samo na papiru i to je primer loše komisije koja ustvari možda ne zavređuje da se uvrsti u ovih 35, upravo zbog toga što nije imala nikakve konkretne aktivnosti. Također u samoj Bosni, vi to sigurno znate, bilo je nekoliko inicijativa da se osnuju komisije za istinu krajem 90-tih i početkom 2000-tih, i 2006., pre tri godine, kada su parlamentarne stranke napravile radnu grupu koja je uradila nacrt statuta moguće komisije u BiH. Ali, to se nije slavno završilo, taj pokušaj nije došao do neke realizacije, nije došao do parlamenta, pre svega zato što nije bilo konsultacije sa udruženjima žrtava, sa civilnim društvom. Od strane politike, samo su obaveštene žrtve i civilno društvo da oni, političari, rade nešto po tom pitanju, što se naravno civilnom društvu nije dopalo i tu je nastao kratak spoj. Ova inicijativa je bazirana na drugačijoj osnovi, dakle ona se bazira na širokom krugu konsultacija koje traju već duže od godinu dana, a potom bi se eventualno došlo do osnivanja komisije.

Sve dosadašnje komisije, osim jedne, bile su komisije na nivou jedne države. Jedini izuzetak je komisija između Istočnog Timora i Indonezije. Indonezija je držala pod okupacijom Istočni Timor decenijama. Tokom ove decenije nakon okupacije, nakon što je Istočni Timor postao nezavisna država, napravljena je zajednička komisija za istinu između te dve države. Sve druge komisije su bile na nacionalnom nivou, utoliko je ova komisija koja bi se napravila na području bivše Jugoslavije specifična. Predstavljalo bi poseban izazov kako napraviti komisiju između više država.

Komisije, kao što sam rekao, obično traju od godinu do tri godine, neki optimalni period bi bio – s obzirom na količinu kršenja ljudskih prava na ovom području – verovatno tri godine, možda i tri i po ako se računa period koji je potreban za pisanje konačnog izveštaja. Prekratko trajanje nije dobro zato što komisija ne stigne da uradi posao. Ona ima jako puno stvari koje treba da utvrdi. Predugo trajanje opet nije dobro zato što se gubi interes u javnosti, stvara se jedan osećaj da neko tu otaljava posao. Tako da, važno je pitanje koji je optimalan period trajanja neke komisije.

Obično u komisijama radi sada već po više stotina ljudi, koji su zaduženi dakle za taj operativni deo, prikupljanje činjenica, razgovaranje sa svedocima, sa žrtvama. Kada su to tako veća tela, ona često imaju regionalne urede, dakle osim centralne kancelarije postoje

regionalni uredi. Na području bivše Jugoslavije, takođe bi gotovo izvesno bilo potrebno da osim sedišta komisije postoje i uredi, po raznim delovima bivše zajedničke države.

Broj članova komisije, dakle to su oni ljudi koji su javno lice komisije, do kojih dolaze sve informacije koje na kraju prave konačan izveštaj i pred kojima se obavlja javno slušanje žrtava i svedoka, taj broj varira od 3 do recimo 17, 19, najveće komisije su imale toliko. Možemo raspravljati možda kasnije o tome kako bi to ovde trebalo da bude. Ono što je važno imati u vidu je da se sada pravi, čini se, napor kod osnivanja komisija za istinu da sastav članova na neki način reflektuje sastav tog društva u etničkom, verskom, polnom smislu. Da to dakle budu predstavnici raznih grupa, ali opet da ti komesari, to je ključno važno, nisu puki prenosioci političke volje. Dakle da se ne zacementiraju u onim stavovima zato što eto predstavljaju neku grupu, odnosno dolaze iz te grupe, pa to znači da moraju da budu imuni i slepi na činjenice koja ta komisija utvrđuje. Dakle, izuzetno je važno da su članovi komisije posvećeni pre svega utvrđivanju činjenica i istine, a ne tome da zastupaju uskoshvaćeni interes neke grupe iz koje dolaze.

Rekao sam, iako komisije osnivaju vlasti, vrlo je mali broj komisija u kojima su predstavnici vlasti sedeli u komisijama, to je gotovo zanemarljivo. Najveći broj članova komisije su ugledni ljudi raznih profesija, advokati, lekari, profesori ovoga ili onoga, predstavnici nevladinih organizacija, predstavnici udruženja žrtava u nekim komisijama, verska lica. Veliki broj komisija, to je gotovo pravilo, imaju po nekog predstavnika verskih zajednica iz tih država. U nekim slučajevima bilo je i stranaca u komisijama, to je manji broj slučajeva, to opet zavisi od zemlje do zemlje i ono o čemu bi moglo takođe da se razmišlja je da li bi bilo potrebe za tako nečim i ako bi se osnovala regionalna komisija na nivou cele bivše Jugoslavije.

Iz ovoga što sam do sada rekao o sastavu komisije i o strukturi ja bih dao tri-četiri ideje za razmišljanje i eventualno za raspravu kasnije. U našem kontekstu, da li bi bilo potrebe da postoji jedan ured ili više ureda takve komisije. Gde bi se nalazila centralna kancelarija, gde bi trebalo da postoje uredi i kakav bi bio odnos između njih, kako dakle sprečiti da ti uredi budu na neki način zarobljenici vlasti u toj zemlji, kako da zaista oni zajedno sa drugim uredima komisije rade pre svega na objektivnom utvrđivanju činjenica. Kada je reč o članovima komisije, tu bismo mogli da govorimo o tome koliko bi bilo optimalno da ova komisija ima članova, po kom ključu – da upotrebim taj termin – bi trebalo birati te članove, da li bi svi delovi bivše Jugoslavije trebali da imaju udela u izboru članova komisije iz određene države ili bi to potpuno trebalo prepustiti toj državi. I, kao što sam rekao, s obzirom da je bilo iskustava da su strani državljani bili u komisijama, da li mislite da ima potrebe za tim i ovde. Ako da, u kom broju i po kom principu.

Možda najvažnije pitanje – ili nije najvažnije, ali je jednako važno kao i ono o čemu smo do sada govorio – je pitanje mandata, u smislu čime se te komisije bave, kojom vrstom dela. Ovde su naravno činjeni ratni zločini, inicijativa nosi naziv komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u nekadašnjoj SFRJ. E sad pošto komisiju ipak čine samo obični ljudi, smrtnici, je li, koji nisu svemoćni, verovatno nije realno očekivati da bi jedna komisija mogla da utvrdi precizne činjenice o doslovno svakom indicentu, o svakom slučaju kršenja ljudskih prava koji se

desio na području bivše Jugoslavije, jer je toga na žalost bilo užasno mnogo. Tako da, trebalo bi razmišljati o tome koja dela svakako moraju da uđu u mandat a kojom vrstom dela komisija prosto ne bi stigla da se pozabavi zbog svog tog vremenskog, pre svega, ograničenja, ograničenih resursa.

Mnoge komisije su osim toga utvrđivale i ulogu institucija, recimo medija, bezbedonosnih službi i pravosuđa, u kršenju ljudskih prava, tako da postoji ideja da se ova regionalna komisija osim istraživanja pojedinačnih slučajeva kršenja ljudskih prava bavi i odgovornošću institucija. Također u nekim komisijama do sada postojećim u mandat je ulazilo i istraživanje uloge međunarodne zajednice u kršenjima ljudskih prava u datoj sredini. I u dosadašnjim konsultacijama na području bivše Jugoslavije iznete su ideje da se ta komisija bavi i ulogom međunarodne zajednice, odnosno odgovornošću međunarodne zajednice za slučajeve teškog kršenja ljudskih prava ili za ratne zločine.

Bilo je puno komisija, oko 35. Nisu sve one postigle iste rezultate. Neke su bile manje, neke više uspešne. Nije ničija ideja da ovde prezentuje komisiju za istinu kao tela koja će svakako izvanredno uraditi svoj posao, u svakom slučaju. To je uvek otvoreno pitanje. Zависи od toga koliko je dobra ta komisija, koliko je na zdravim osnovama postavljena, koliko je nezavisna, koliko su nezavisni ti ljudi, članovi komisije u svom radu, koliko dakle uspešno prikuplja te činjenice. Ali, najveći, broj komisija jeste uspeo po ovom pitanju utvrđivanju činjenica, dakle osnovnom pitanju, da uradi dobar posao, u tom smislu što su konačni izveštaji tih komisija bilo vrlo kredibilni. Posle njih je bilo teško nastavljati sa iskrivljenim prikazivanjem kršenja prava u toj zemlji, sa iskrivljenim prikazivanjem prošlosti u toj zemlji, bilo je teško onima koji negiraju neke zločine da nastave da to negiraju, zbog snage koju je rad komisije imao. Dakle, po tom osnovnom pitanju većina komisija jeste bila uspešna i to je opet nešto što želim da naglasim, zato što je to vrlo važno postignuće naročito u sredinama kao što je bivša Jugoslavija gde postoji dijametalno suprotno tumačenje onoga što se dešavalo.

Ja bih još rekao jednu stvar o javnim slušanjima žrtava, pre svega žrtava. Nisu sve dosadašnje komisije za istinu imale i taj aspekt svog delovanja, dakle u ranim fazama tamo 70-tih, 80-tih, većina komisija nije imala taj aspekt delovanja, nego su prosto prikupljane činjenice u "zatvorenom" kontekstu, bez javnih slušanja. Od negde sredine 90-tih to je počelo da se menja, od početka rada Južnoafričke komisije za istinu. Danas većina komisija ima i taj aspekt, i to je možda glavni razlog zašto je broj komisija tako porastao u poslednjih 10-15 godina. Taj aspekt je negde prepoznat kao možda ključni doprinos komisija za, pre svega, vraćanje dostojanstva žrtvama, odnosno javno priznanje putem tih javnih slušanja patnji kroz koje su žrtve prošle. Obično se ta javna slušanja prenose u medijima, bilo direktno, bilo putem snimaka na televiziji ili radiju, tako da to omogućava javnosti u celoj zemlji, ili u ovom slučaju u regionu, da vidi i da čuje te žrtve i na neki način ostvari neki lični kontakt. Jer, trenutna je situacija takva da u većem delu zemalja bivše Jugoslavije javnost može eventualno, a i to retko, da pročita neku suvoparnu informaciju o tome da se tamo nekim ljudima desilo nešto, ali ne postoji taj lični odnos. Sasvim drugačija stvar je kada čujete, kada vidite žrtvu, to potpuno proizvodi drugačiju vrstu psihološkog ili emocionalnog efekta nego ono što mi danas imamo – a to

što imamo su ili potpuno odsutne informacije ili informacije koje su vrlo šture, pa često i iskrivljene, kada je reč o patnjama onih drugih. Taj aspekt naglašavam.

Javna slušanja žrtava su dobrovoljna, dakle ne može niko prisiliti neku žrtvu da dođe pred komisiju za istinu i da govori ako to ne želi. One žrtve koje to žele da urade pri tome imaju psihološku pomoć, postoji priprema i kasnije se prati šta je bilo sa tom žrtvom, tako da u tom smislu postoji jedna paralela sa onim kako bi sudovi bar trebalo da funkcionišu, kada žrtve koje su bile istraumatizirane treba da dođu i da svedoče.

Ne znači da sve žrtve daju javni iskaz, naprotiv većina žrtava od kojih komisija u nekoj fazi uzme izjavu ne govori javno pošto to fizički nije moguće, ne bi se stiglo. Komisija bi trebalo da postoji 10 ili 20 godina da bi sve žrtve mogle da učestvuju u javnom slušanju. Mora dakle da se napravi neki izbor, i pri tome se vodi računa da ljudi koji bi svedočili budu reprezentativni, da to ne budu samo ljudi iz jedne etničke, verske ili druge grupe, a ne iz druge. Takođe gleda se da se ne istraumatizira žrtva do te mere da to onda kasnije bude kontraproduktivno u svakom pogledu i nehumano prema njoj samoj. I, ono što je izuzetno važno, javno treba da govore – i komisija vodi računa o tome – one žrtve koje čiji je iskaz kredibilan. Dakle, ono što komisije nastoje da izbegnu je da javno svedoče pred TV kamerama one žrtve koje ili zbog nepouzdanog sećanja ili iz drugih razloga iznose neistine. To bi naštetilo kredibilitetu komisije za istinu..

Žrtve imaju naravno potrebu da javno navedu imena počinitelaca i to je onda izazov za komisiju. Izazov za komisiju je i da li imena počinitelaca navesti u konačnom izveštaju, jer komisija nije sud, ona ne primenjuje isti stepen standarda dokazivanja kao što to čine sudovi, a s druge strane, ako se pomenu navodni ili stvarni počiniooci, to za te pomenute ljude izaziva realne posledice u životu. Oni su obeleženi onda u svojoj sredini, biće od mnogih smatrani kao da su zaista počinili to kršenje prava ili zločin za koji ih neko od žrtava tereti. Tako da je pitanje za komisije, nešto s čime se one i dalje bore, da li obezbediti imenovanim počinioocima da se čuje njihova strana, da oni nešto kažu o tim optužbama koje im se stavljaju na teret. Sada je tendencija da neki osnovni zahtevi pravičnosti to zahtevaju, dakle ako se zna da će neka žrtva pri javnom slušanju pomenuti počiniooca onda tom počinioocu trebamo omogućiti, ne možda odmah tom prilikom, već onda u nekoj drugoj prilici, da odgovori na te navode.

Opet da pokušam ovo o čemu sam govorio poslednjih pet minuta da primenim na naš kontekst i da time dam možda ideju za raspravu u toku dana. Da li vi mislite da bi javno slušanje trebalo da postoji, po kom kriteriju bi trebalo izabrati koje bi žrtve govorile? Ko su ustvari žrtve – to je često pitanje koje se pominje, zbog raznih, kako da kažem, aspekata tog pitanja koji mogu biti kontraverzni. Da li na neko ko je bio počinitelj može da bude istovremeno i žrtva ako je pre ili posle svog izvršenja nekog zločina i sam bio žrtva, ili njega ne treba tretirati kao žrtvu? Da li treba komisija da sluša i počinioce i kako obezbediti da počiniooci takođe budu uključeni u rad komisije? Sa tim u vezi – možda bih da završim sada, mada je ovo delić onoga o čemu mislim da bih trebalo da govorim ali ne želim više da uzimam vremena – da li smatrate da bi.. Ne znam koliko na ovom prostoru, konkretno u centralnoj Bosni, koliko je istaknut problem o kome je Vehid govorio, nestalih osoba, pretpostavljam da jeste i da se i ovde jedan značajan broj lica i dalje vodi

kao nestali, a u svakom slučaju na području cele Bosne jeste, i na području bivše Jugoslavije jeste. Kako bi jedna ovakva komisija mogla da pomogne utvrđivanju sudbine i nalaženju tela onih koji su i dalje nestala lica? Naravno da postoje već državne komisije, u Bosni Institut za nestala lica, ali uprkos delovanju tih državnih tela 14-15 godina nakon okončanja rata u Bosni i Hrvatskoj, i dalje ogroman broj ljudi se vodi kao nestao. Doprinos ove komisije, neka druga iskustva pokazuju, bi mogao biti po tom pitanju dakle utvrđivanja sudbine nestalih. Kako dakle komisija to može da uradi? Jedna mogućnost je da se počiniocima ili onima koji imaju informacije da neka vrsta garancije da, ako te informacije daju komisiji, da zbog toga ili neće biti procesuirani ili, i ako budu procesuirani, će imati ublažavanje kazne. E sada postoji naravno kod žrtava osetljivost na to kada se uopšte pomene mogućnost značajnog ublažavanja kazne ili ne daj Bože amnestije, da se kaže “to je neprihvatljivo”, “ne želim da onaj ko je počinio zločin sada bude slobodan”. To je stav s kojim se načelno svi slažemo. Međutim s druge strane, postoji potreba žrtava i drugih da se utvrdi činjenica, utvrdi sudbina nestalih i sad tu postoji pitanje balansa: s jedne strane interes da se zadovolji pravda, s druge strane interes da se nađu ta tela. Da bi oni koji imaju informacije dali te informacije, verovatno im treba dati neku vrstu podsticaja. Da li je amnestija ili ublažavanje kazne ili pomilovanje nakon presude, da li je to nešto s čime bi ste vi mogli da živite, ili smatrate da je to apsolutno neprihvatljivo zato što osnovni interes pravde zahteva da se počinitelj zločina kazni? Iz ovoga što sam ja sada rekao nemojte zaključiti da ja navijam u bilo kom pravcu, samo iznosim temu kao moguću temu za razgovor.

Evo ja bih ovde okončao, izvinjavam se ako sam “probio” svojih petnaest minuta.

Eugen Jakovčić: Vrlo kratko, evo opet ću spomenuti Bogdana naravno ovo o čemu Bogdan govori i o čemu danas ćemo govoriti možda vam stvarno izgleda komplicirano ali to sve skupa je komplicirano u onoj mjeri koliko je i naša realnost i stvarnost komplicirana i cijela ova problematika i bremenitost zapravo svime onim što se događalo danas sa ovim novim elementima, socijalnim itd.

Ja sam vam možda ostao dužan nekoliko informacija da nadopunim i ovu Bogdanovu priču da dam jedan možda malo jasniji okvir zašto je cijela ova priča krenula u ovom smjeru, zašto je ona regionalna. Pa regionalna je između ostalih upravo zato što su nam činjenice u prvom planu pa je to možda odgovor i na ono Bogdanovo pitanje zašto činjenice a ne istina i pomirenje. Upravo činjenice, odnosno dokazi o nekim stvarima su u nekim drugim državama, činjenice o zločinima u Srednjoj Bosni su možda u Sarajevu, a velikim dijelom i u Zagrebu. O onome što se događalo na Ovčari činjenice su u Beogradu, o onome što se događalo na Kosovu činjenice su takođe negdje drugdje. Prema tome, činjenice nas tu vode i to je jako bitno i zbog toga smo vidjeli da je naprosto nemoguće komisiju uspostaviti za svaku od pojedinih zemalja ako želimo stvar složiti na pravi način. Naprosto to je nemoguće i upravo smo išli ka ovim činjenicama ne istini i pomirenju, biću vam iskren, da bi smo bili pragmatični. Malo nam je zapravo dosadilo da ljudi koji, da zapravo ljudi koji na neki način i dalje održavaju tu ratnu psihozu budu tako uspješni da i dalje tako uspješno održe i ovo društvo i generalno društvo na području bivše Jugoslavije u svojevrsnoj klopci. Naprosto odlučili smo tu priču o istini i pomirenju koja nas zaista negdje vodi u neki naš međusobni sukob, ja bih rekao u neke jalove, do sada se pokazalo, rasprave, mi smo naprosto eto zbog toga odustali i odlučili zapravo da

krenemo ka činjenicama i da na neki način između ostalih cijelim ovim procesom ako se i ne ostvari to da mi damo mandat vladama, odnosno da vlade osnuju ovu komisiju, da na neki način stvorimo kako bih vam rekao empatiju, osjećaj drugih za drugoga. Mislim da je to jako bitno u cijelom ovom procesu i to je ono što sam možda trebao naglasiti na početku a to je da cijeli ovaj proces već sada pokazuje neku svoju učinkovitost za sredine u kojima dolazimo. Možda se neki od vas ne bi nikada sjeli za isti stol u istoj prostoriji, možda griješim da mislim između ostalih namjera nam je i ta da negdje i u ovakvim sredinama bremenitim problemima otvorimo priču, otvorimo raspravu i zapravo probudimo u vama empatiju i za drugoga, i za drugi problem i za problem drugoga.

Također ono što želim reći s tim elementom regionalnim elementom, pa evo iskustva i kao novinar sam pratio a i radeći u ovoj inicijativi udruženje žrtava u Hrvatskoj su rekla da zapravo im je izuzetno bilo važno, sada naravno govorim o onom sudskom elementu kojeg opet naglašavam je jako bitan u ovoj priči, gdje mi je jako bitno bilo da se upravo o zločinima na Ovčari govori u Beogradu na Specijalom sudu za ratne zločine i da je to za njih bilo jako jako djelotvorno i da im je jako puno pomoglo. Isto tako mi smo sada imali konzultacije u Zagrebu gdje je bila gospođa Marija Lovrić čiji je suprug ubijen u Osijeku od strane Glavaševih formacija i isto tako je rekla da joj je jako bitno da taj sudski postupak završi i da ljudi budu osuđeni ali isto tako je naglasila nadovezujem se onda na Bogdana i na javno svjedočenje da bi joj puno značilo da je imala negdje tijekom ovog proteklog perioda, prije suđenja, da je imala priliku negdje javno svjedočiti o onome što im se događalo u Osijeku, njoj i njenoj obitelji u cijeloj toj atmosferi ratnog Osijeka.

Ja bih završio također s jednim zanimljivim elementom a to je da smo također negdje primijetili vrlo kratko zašto nam je ovaj proces bitan. Primijetili smo takođe odnosno organizacije koje su pokrenule cijelu ovu priču su primijetile da naprosto taj emocionalni element a vezan za problematiku žrtava koji je služio političkim elitama za kao svojevrsno gorivo naprosto i u tom i u svim drugim elementima jenjava. I da naprosto moramo tu priču o problemima o žrtvama i njihovim sudbinama podgrijati i držati dalje na neki način na životu. Eto toliko od mene u ovom dijelu, Vehide izvoli.

Vehid Šehić: Mi jesmo probili termin zato ću ja pokušati što kraće reći zašto REKOM, a na kraju ćete vi reći zašto REKOM ili ne REKOMU. Ja moram podsjetiti sve nas prvenstveno u Bosni i Hercegovini. Ja bih postavio svima nama pitanje da li bi ikad bilo procesuiranja ratnih zločina da nije bilo pritiska međunarodne zajednice? Da li bi ikad iko bio procesuiran u Bosni i Hercegovini da nije bilo iz Bosne i Hercegovine da nije bilo Međunarodnog suda u Hagu? Bez obzira kako mi njega doživljavali, jer ga neki doživljavaju kao antisrpski, antihrvatski, antibošnjački, ali vam tvrdim nikada se o zločinima ne bi pričalo da nije bilo tog Suda. Ono što je posebno kod nas izraženo u BiH je jedan nepošten odnos prema drugom prema drugoj žrtvi. Pitajte svakog u BiH da li su za kažnjavanje svih osoba koje su osumnjičene za ratne zločine. Generalno će svi reći mi jesmo. Kada sud počne da radi onda se kaže: ne može, pokušava se izjednačiti žrtva i krvnik, to je naša apsolutno realnost u Bosni i Hercegovini zato što smo mi sebi dozvolili da politika manipuliše s nama i kao građanima ove države i pripadnicima naroda. Ovde se manipuliše sa žrtvama i zato imamo i neka imamo predznak i hrvatski i bošnjački i srpski ali vrlo često je to predmet manipulacija od strane određenih politika.

Ja vam moram reći nešto i podsjetiti nas da su neke vlasti u BiH u prethodnom periodu, pošto sam ja dugo bio sudija pa znam šta su radili, da bi pred međunarodnom zajednicom pokazali kako su oni zainteresovani da sude, ne radi nas ovde, ne radi zločina, nego prvo radi sebe i ne radi žrtava, onda su znali nekog osuditi na 7-8 godina ali za tri dana su ga puštali iz zatvora. Ja da ne spominjem predmete vi znate i ovom dijelu BiH takvih slučajeva je bilo. To je jedan nemoralan čin politike i pravosuđa. Moram još nešto napomenuti što je za mene jako bitno ja moram reći moram govoriti o BiH, zato što je stvarno ovde rat ostavio najteže posljedice koje i danas žive. Da je jedna činjenica jako bitna da mi ovde u BiH ne stvaramo ambijent da se o činjenicama, ne o istini, o činjenicama govori javno, svako vidi, i zato o istini ne volim da govorim, svako vidi neku svoju istinu. Zato imamo tri istine koje su suprotstavljene jedna drugoj, koje nas sigurno odvlače od one, od onih činjenica iz kojih mogu oni koji će utvrđivati istorijsku istinu ili sudsku istinu odvlači od onih stvarnih činjenica o svemu što se desilo.

Moram takođe da kažem zašto je bitno pokušati i na ovaj oblik da bi se spriječila manipulacija u prvom redu sa žrtvama rata različitog tipa i logoraša i nestalih i silovanih žena i tako dalje i tako dalje. S njima se danas apsolutno manipuliše. Ono što je najporaznije za većinu u Bosni i Hercegovini je činjenica da ja vidim samo zločin kod onih drugih a ne vidim eventualno zločine i kod svojih, kako mora takoreći tako živimo u ovoj državi ko želi objektivno da sagleda i to će svi vrlo često reći ali samo radi politike svi su činili ovde ratne zločine, istina nisu činjeni zločini u istom obimu i to je jedna činjenica. Znači mi živimo u jednom vremenu u BiH gdje još nismo spremni da se suočimo sa prošlošću. I želio sam ovo da kažem i podsjetim kako se mi ponašamo kad smo bolesni ili kada nam je neko bolestan u porodici, a mi imamo bolesno društvo u BiH. Znači ide se doktorima, po klinikama i kad čovjek izgubi nadu da će se izliječiti jer mu niko ne pomaže on traži neku tamo pomoć gdje u početku nije želio da traži pomoć, ide kod nadriljekara, travara i tako, jer mu je život u pitanju, za život će se sve dati, za liječenje bolesti će se sve dati. Ja mislim da mi moramo iza činjenice o svemu šta se desilo u BiH, sve učiniti da se one utvrde. Nisam siguran da će institucije ove države odgovoriti tom zadatku. Ja sam rekao za presude, one su često nepravedne i često stvaraju veliko nezadovoljstvo među građanima BiH. Ja vam moram, spomenut ću nekoliko presuda koje su bile oslobađajuće. Ja ne želim da komentarišem oslobađajuću odluku suda jer on kaznu mora realizirati, da li je Vehid Šehić to uradio. Ali ako sud utvrdi da je ubijeno 31, 32, utvrdi činjenice po imenu i prezimenu, ali ne može da dovede u vezu da je N.N. osoba to učinila. Sud će osloboditi. Problem u našem pravosuđu je u tome što oni upravo te oslobađajuće odluke, gdje nije utvrđena odgovornost jednoga lica, nego su utvrđene činjenice da je učinio ratne zločine, ne radi, ostavlja ga u ladicu, umjesto da to budu prioriteti za utvrđivanje krivične odgovornosti da je neko pobio. Uzeću Grabovicu jer tamo je nesporno utvrđeno, Kravicu ili neka druga mjesta širom BiH. Upravo to je razlog zašto ja sve više gubim povjerenje da neko u ovoj državi kroz pravosudni sistem želi stvarno da doprinese izgradnji povjerenja, prvo u njihovu instituciju a onda stvoriti pretpostavke za utvrđivanje pravde za sve. Pravda je ovdje selektivna, i na žalost moram reći da se vrlo često manipuliše kojim će se predmetima suditi. Upravo ove konsultacije ili slični skupovi su znali doprinijeti da pravosudni organi pod pritiskom javnosti, kada žrtve pokažu jedinstvenost prema osumnjičenim osobama ne gledajući koje je nacije. Sudovi su znali početi procesuirati, počeli su hapsiti osumnjičene osobe. Upravo je to i sve razlog zašto smatram da bi trebali pozitivno da gledamo na ovako jednu inicijativu u

regionu prvo radi nas u BiH i to kolege iz čitavog regiona uvijek ističu BiH kao jedan primjer gdje stvarno treba učiniti sve da se konačno na jedan ljudski način priđe utvrđivanju činjenica. Ne smijemo dozvoliti da činjenice o povredama humanitarnog prava, ja ću tako reći, ostanu nezapisane. Znači što nije zapisano nije se ni dogodilo. Na žalost mnoge stvari čekaju, čak i ako to budu radile državne institucije ako to u prvom redu mislim na sud, ostaće nezapisano, otići će u zaborav ali tvrdim da se ni jedan zločin, ni jedna povreda humanitarnog prava ne smije potisnuti u zaborav i ona mora biti zapisana. Jedan od zadataka ove komisije bi upravo bio da sve ono što se desilo bude zapisano. Na osnovu činjenica koje će upravo biti rezultat kazivanja u prvom redu žrtava svega što se desilo. Upravo to je mene ponukalo da prihvatim jednu ovakvu ideju premda smo 1997. krajem pokušali formirati komisiju istine i pomirenja u BiH. Znači šta se desilo, svi su je podržali, malte ne svi, i meni je to bilo sumnjivo jer niko ne može biti protiv istine, niko ne može biti protiv pomirenja, čak su podržali i oni koji su kasnije završili u Hagu. I tada sam se ja malo povukao jer sam smatrao da će oni podržati tu ideju da bi pravili prepreke da ona utvrdi činjenice, a istina u BiH će biti bolna za mnoge. Mi nismo spremni da prihvatimo, ali možda kroz ovakav način gdje će žrtve imati glavnu riječ. Mi ćemo se suočiti sa tim činjenicama. I zato je jako bitno i javno saslušanje ali za mene jako bitno nešto što stvara nezadovoljstvo kad su sudovi često svjedoci a to ste vi žrtve. Kad dođete na sud, sud će vas vrlo često prekidati i tražiti određene činjenice da kažete a onda ćete vi stvarati predstavu vidite ne da meni sud da govorim. Mi moramo biti svjesni činjenice da sud interesuju određene činjenice iz kojih može proizaći eventualno. Bit će krivičnog djela i kažnjavanja, a ovim komisijama upravo ono što je najbitnije vi ćete imati priliku da kažete ono sve što želite, ne što drugi hoće nego ono što vi želite. Pa i to je jedna pomoć čovjeku da se makar za trenutak rastereti da se za trenutak shvati da je neko spreman da ga čuje i da ga sasluša na pravi način. Zato mislim da ovakva inicijativa je dobra, mi je moramo iskoristiti da bi, da tako kažem što je meni najbitnije u ovoj državi sem tog kažnjavanja ratnog zločinca i pokušaj hajde da kažem, tako moralno pročistiti ove prostore. Neki su to na svaki način, svako na svoj način želio etnički očistiti ove prostore, pa nisu na sreću uspjeli baš u svojoj nakani kako su smatrali. Na nama je obaveza a i obaveza žrtava da moralno pročistimo ove prostore. Znači kako ćemo ih pročistiti, ako budemo spremni da najotvorenije govorimo o svim činjenicama ne optužujući nikog, ostavljajući činjenicama da optuže mene da sam ja nešto uradio. Zato smatram da ne bi trebalo negatorski gledati, svjesni činjenice da ste vi učestvovali na raznoraznim okruglim stolovima, razumijete, ovog tipa pa se pričalo prevareni u hiljadu stvari, to je apsolutno istina, tvrdim vam ovde, prevareni, ovde će svi ovisiti o glasu žrtava. Neće ovdje moći ni jedna organizacija koja je započela ovaj proces, nevladine organizacije, učiniti ništa ukoliko se vaš glas ne čuje, on je za nas kao što je Bogdan rekao najbitniji da žrtve žele ovakav jedan institucionalni oblik utvrđivanja činjenica, a onda ćemo tjerati državu da preduzima mjere prema onim za koje se nesporno utvrdi da su odgovorni po ovom ili nekom drugom osnovu. Neće ovde biti samo bitna krivična odgovornost, ovdje je najbitnija politička odgovornost, bitna je i moralna odgovornost i to će nas dovesti u situaciju da konačno ne preskočimo nešto što ne bi smjeli da preskačemo. Danas je to preskakanje svog nekog prirodnog epiteta a mi smo samo ljudska bića koji bi u principu trebali jedni drugim da pomognu u nevolji. Eto to bi ja, time bih završio ovaj dio zašto regionalna komisija, tu smo mi na ispitu.

Pauza.

Vehid Šehić: Kao što vidite na našem rasporedu sada očekujemo mi kao organizatori da se vi aktivno uključite, da iznesete svoja stajališta o ovoj ideji da eventualno ukoliko smatrate da ovakva jedna ideja može rezultirati evo i osnivanje jedne komisije, kako vi vidite mandat te komisije i šta bi trebalo da radi? Šta očekujete uopšte i kolika je moć jedne takve komisije da promijeni ambijent u ovom regionu? Bogdan je govorio o iskustvima, iskustva drugih pokazuje da su ona, ali neki uticaj na stabilizaciju u određenim državama posebno u Južnoafričkoj uniji kod nas je malo bolnije što su kod nas te podjele u glavama a ne u prirodi u našim moćima jer smo evo sad svi isti nema crnih ni žutih da bi se razlikovali. I ono što ja očekujem i mi ovdje, da stvarno govorimo istinu o svemu i da konačno možda na ovaj način doprinesemo brisanju tog nekog antagonizma između udruženja žrtava jer četo se konfrontira i iz toga samo drugi izvlače korist a udruženja žrtava ostaju bez onih željenih rezultata. I svako da se samo predstavi.

Andelko Kvesić: Ja sam Andelko Kvesić a budući da je gospodin Vehid Šehić bio sudac i znam da želi da se u potpunosti točno predstavi organizacija koju predstavljam. Dakle ja sam predsjednik Hrvatske udruge logoraša u kantonu Središnja Bosna. Predstavljam se zato jer je udruga tako registrirana i taj predznak hrvatski ne mislim da treba bilo koga provocirati a ne mislim ga time ni isticati nešto naročito. Ja bih se ovom prigodom posebno zahvalio gospodinu Vehidu a i svim ostalim govornicima koji su pružili prigodu da na jednom ovakvom skupu u Središnjoj Bosni žrtve prošlog rata iznesu svoja mišljenja i svoja viđenja kako prebroditi nespornosti koji su doveli do rata i kako te nespornosti rekao bih ispraviti i utvrditi činjenice da oni koji su činili zlodjela budu adekvatno kažnjeni, a moja preporuka je da se zločini ne smiju zaboraviti, ali se moraju oprostiti jer učen sam od djetinjstva da se ljudskost očituje u tome koliko je čovjek sposoban i spreman da oprosti svome protivniku ili možda grubo rečeno neprijatelju. I stoga mislim da je Rekom prigoda za sve nas da na jedan način saznamo, upoznamo i kažemo o svemu onome što se događalo na ovim područjima jer ja sam učestvovao ne rekao bih tri ovakva skupa, na kojima sam imao prigodu da govorim i da kažem ali je ovo mjesto gdje se sada nalazimo možda najprigodnije da se kaže o događajima koji su se zbivali u Središnjoj Bosni jer se o njima dosada doista vrlo malo govorilo i još manje zna. Hvala još jedanput.

Vehid Šehić: Šutnja u BiH ne znači znak odobravanja, kao u nekim normalnim državama. Kod nas je sve kontra.

Miralem Aletić: Ja sam Miralem Aletić dolazim iz Udruženja logoraša opština Busovača i mišljenja sam o svim onim aktivnostima koje se poduzimaju u smislu ovoga što je govoreno dosad da bi prije toga trebalo dosta toga poraditi u smislu recimo da udruženja kao što su nestalih, poginulih boraca, šehida, invalida, logoraša itd. Još uvijek kod nas postoji znači jedna opreka u čitavoj našoj državi gdje udruženja sa istim ciljem sa istim nazivom imaju svoje različite predznake i oni obično su protivljeni jedni drugima. Znači tu bi negdje moralo, evo mogu reći primjer ovdje kod nas sada vjerovatno imamo udruženja s hrvatske strane iz iste čaršije, iz istog grada, hrvatske i bošnjačke komponente, što je prepreka u ostvarivanju samih ciljeva. Ovo nam je konačan rezultat,

evo ja govorim u ime logoraša. Konačan rezultat što mi logoraši faktički ne postojimo. Faktički pravno ne postojimo. Nema nas u sistemu zakona, nema nas u sistemu države i kad govorimo o logorašima možemo reći da nemamo ni logora, obzirom država nas nije priznala. Mi smo poduzimali mnoge aktivnosti da se donese zakon na nivou države, na nivou Federacije, međutim velike su, velike, prepreke. Znači samim tim svojim ponašanjem ova naša udruženja kao recimo poginuli borci, šehidi kako ih već zovu, znači samo sa različitim predznacima pomažu vlastima kojima je zaista cilj da ne uđemo u sistem države. Znači to bi bio jedan od osnovnih po mom mišljenju zadataka bilo da se mi na nekakav način objedinimo da skupa idemo prema istom cilju jer smo uistinu nekako iste, jel, žrtve. To je jedna od onih većih prepreka koje su tu prisutne.

Vehid Šehić: Molim vas, ja sam zamolio na početku da se ipak, ne moraju da se ugase, ali da se smanji ton pa možete evidentirati ko vas zove jer ipak je malo nezgodno kad u po riječi nekom zazvoni telefon. Ja vi vas zamolio, možemo se strpiti 2-3 sata i bez mobilnog jer smo živili godinama bez mobitela.

Miralem Aletić: Imam jednu ideju u tom pravcu znači da poradimo na tom nivou da se ova udruženja sa različitim predznacima, znači kojima je isti cilj, žrtve, tortura, zatvaranja, mučenja itd., da idemo skupa, idemo zajedno pa tek onda ove komisije koje bi utvrđivale. Jer sutra su ista ova udruženja prepreka za rad ovih komisija, skupa što pomaže vlastima normalno. Još uvijek je kod nas cilj da ne prizna ni logoraše, evo sprečava invalide, oduzima im nekakve invalidnosti, evo ne znam koliko od vas ima kome je poznato da zadnji zakon dao invalidnost na tjelesno oštećenje 90% što je apsurd recimo a to je znači ovo što smo mi svi počev od boraca, logoraša, šehida, poginulih boraca, mogla bi se stvoriti jedna krunska organizacija gdje bi se moglo eventualno za ostvarivanje svojih i prava, i istina i ciljeva ove naše komisije naše jel komisije, zajednički da nastupimo jer zaista je prepreka tu među nama. Toliko od mene, hvala.

Vehid Šehić: Hvala velika. Jedan od ciljeva konsultacija je upravo ovo da se žrtve dožive kao žrtve i da zajednički ostvaruju neki svoj cilj i ovo se uvijek ide s političke strane da se ne sjedine i da nikad ne ostvarite svoja prava. Ja moram reći nešto drugo, meni je sugerisano da smo nešto trebali reći. Zašto su ove komisije bitne, ovog tipa, jer će se one baviti prevashodno, to je moralna obaveza, činjenicama ali će omogućiti i tu reparaciju za pretrpljenu štetu koju su žrtve rata doživjele svako na svoj način ali nisam želio da u ovom trenutku spominjem taj materijalni momenat jer smatram da je ipak daleko bitnije da mi utvrdimo činjenice, kad se utvrde činjenice dođe i ona prava, i stoga nesmetano za sve stradalnike rata u BiH. Izvolite.

Tahir Tahirović: Tahir Tahirović predsjednik Logoraša opštine Busovača. Ja bih samo nastavio što je kolega Miralem nastavio, naime radi se o čistim apsurdima. Meni je drago da smo sjeli. Meni je drago što smo se sastali i veseli me što je ovo regionalnog karaktera. Gledajući analizu, kad se podvuče neka paralela ovog sabora koji je došao na red na tlu bivše Jugoslavije. Uzrocima manje više smo upoznati neko nije ni svjestan sve. Međutim, boli činjenica kad god se počinje, mi smo imali skupove u Mostaru i nevladina organizacija i otprilike rezultati su bili polovični. A zašto? Mislim da je Bosna pogotovo Bosna i Hercegovina jedna pandorina kutija koja ima istina puno straha i da se otvara.

Činjenice govore to. Dolazi vrijeme da ipak moramo sagledati svoje dvorište, svoje žrtve, pogledati komšijsku, međutim mislim da je problem, pod jedan, politika. Svugde svoje krake zavukla a drugi isto izuzetan problem je u osobama. Problem u nama samima. Neke stvari ili nećemo ili ne možemo da halalimo ili da oprostimo, čak smo skloni u ime nekoga u ime nečega veličat svoje pa makar i ne bilo pa makar i polovično. Mislim, da je problem u ljudima. A zašto je to tako? I danas dan ta politika pogotovo u BiH, gledajući Zagreb, gledajući Beograd, mislim evo primjera silovanja žena. Logoraši, bilo koja kategorija, materijalno su ovisni. Međutim lakše je po mom sudu Hrvatima, komponenti s hrvatskim predznakom, lakše daleko opstat radi materijalne pogodnosti koju im Zagreb stalno davao. Zašto je to tako, zato da me pogrešno ne shvatite. Ja sam po nacionalnosti Bošnjak, cijenim i Hrvata i cijenim pravoslavca. Ali činjenica, kad su u pitanju važne stvari na račun toga u svrhu svoje nacije ćemo i zažmiriti. Mislim da je tu problem. Konkretno evo sugrađanin Anđelko Kvesić on je logoraš isto kao i ja. Nažalost i danas dan, 15 godina nakon rata svi smo odvojeni. On je predsjednik Logoraša hrvatske komponente ja sam logoraš kod mene konkretno ima i hrvatske nacionalnosti, logoraša koji su shvatili neke stvari, koji su vidjeli možda neki svoj pravi put. Prema tome, vrijeme ovde je pitanje vremena, pošto vrijeme ide i ovako i onako i mnogima je već i previše prošlo tog vremena. Daj možemo li razgovarati čisto, otvoreno? Zašto su, primjera radi, u jednoj Busovači logoraši razdvojeni? Što su pod uticajem politike, ako nije ja bih volio razgovarati o činjenicama, gdje boli, šta je, šta škripi. I da bi ostvarili svoja prava, ne samo u Busovači. Kad govorim o Busovači govorim o kompletnoj Srednjoj Bosni. Anđelko je bio zarobljen od strane Armije BiH. Ja sam bio zarobljen od strane HVO-a. Koja je razlika i on logoraš i ja? Zar je bitno koja me vojska zarobila. Iste patnje je prošao i on i ja. I borimo se za naša prava, zajednička prava. Međutim, skloni smo i sada da kažemo, stani u mene je nešto drugačije. Šta drugačije? Logoraš je logoraš. Ako ćemo ući u zakon idemo zajednički. Problemi isti, rane iste, mi imamo slobodu prava govora, vjeroispovijesti, možda je tučen i pretučen isto kao i ja. U čemu je razlika? Zašto moramo biti razdvojeni? A zašto politici trenutnoj, politici nacionalnih stranaka odgovara da je to tako, odgovara jednom Zagrebu, odgovara jednom Beogradu. I šta ko ispašta, mi ispaštamo. Pa ljudi hoćemo li jednom otvoriti oči. Ja razumijem i volio bih sa njim sjesti, popričat da vidimo gdje je problem. Znamo se manje više od prije tri godine u Mostaru, u hotelu Bristol smo sjedili. Ja sam sa Mirkom Zelenikom sjedio, razgovarao, Tahir, nije vrijeme, nema zelenog svjetla iz Zagreba. Čemu sastanci? Kako će on mene razumjet a ja njega? Ljudi ja sam stvarno da otvorimo širom dlanove da kao ljudi kažemo šta boli, ne mene il tebe, šta boli sviju nas i gdje je ta svjetlost u tunelu, gdje je to rješenje, pa zar ćemo stalno biti zatočenici neke naše politike iz prošlih vremena? Čemu to? Hoćemo li pravnu državu, e ne možemo je ovako graditi. Ne mogu ja imati svoju politiku a Anđelko svoju ako smo u istoj organizaciji, tražimo ista prava. Poštujem njega kao čovjeka, poštujem svakog ali hajmo kao ljudi. Međutim teško. Zašto teško u Bosni? Zato je to po meni, politika je politika, ali problem je u ljudima. Daj da jednom skinemo te navlake koju nam je politika stavila. Daj da razmišljamo kao ljudi. Ja toliko hvala.

Fuad Kečo: Dozvolite da se pozdravim, još jednom ja sam Fuad Kečo predsjednik Demobilisanih boraca, branitelja opštine Kiseljak. Uzeo sam učešće u ovom okruglom stolu na ovu temu iz čisto ljudske savjesti znači da idemo u smislu da okrenemo ovaj okrugli sto na stvarnu potrebu i problem a ne da ovdje sad čujemo ko je materijalno

potkrijepljen. Svi mi znamo, otprilike to su više prevaziđene fraze. Ovdje nije mjesto da ravnamo koliko ima hrvatska komponenta, koliko bošnjačka. Pod broj dva, ako imalo razumijemo materiju svaka žrtva ima ime i prezime i svaki počinilac ima ime i prezime, svaka individua je imala priliku da bude zločinac ili ne bude, znači sve zavisi od karaktera osobe i pozicije iz koje je dolazio. A prethodni sagovornik što kaže da ne budemo zarobljenici politike, pa za miloga Boga tu politiku mi smo legalizirali na izborima, mi svakim izborima politici dajemo moć. Ne dolaze oni sami, znači ovdje je bitno da mi kao građani, kao ljudi, kao ljudska bića ocijenimo da li mi imamo kapaciteta, da li imamo snagu da li mi imamo toliko morala u sebi da počnemo o tome na jedan ljudski civilizovani način govoriti o zločinu svakom, bez obzira s koje strane činjen i od koga je činjen. Toliko.

Mirsad Aletić: Ja se ne bih ponovo predstavljao. Dakle moj sugrađanin gospodin Tahir Tahirović me prozvao i ja nikad nikome nisam ostao dužan, ni u priči ni u parama, ne želim ni ovom prigodom. Jasno je, u Busovači postoji ured Hrvatske udruge logoraša i vrata tog ureda su širom otvorena a otvaranje i vrijeme rada tog ureda javno objavljeno preko lokalnih medija i ničim nije osporeno da bilo tko i bilo kad u vrijeme kada je u uredu tajnica dođe zatraži svaku vrstu pomoći i koju je u mogućnosti Hrvatska udruga će pružiti tada. Prema tome ja ne znam za prostor i mjesto gdje ima svoje boravište bošnjačka udruga a sa predstavnikom Federalne udruge, gospodinom Muratom sam bio jučer u Sarajevu, često se čujemo i razgovaramo telefonom, odnosno mobilnim, i ni u kom slučaju nisam nikada nikoga odbacio, i ne bih to ni učinio jer sam živio među većinskim bošnjačkim stanovništvom. Prije rata, živim i sada, nikada ni s kim nisam došao u bilo kakav ni rekao bi verbalni a pogotovo u bilo koji drugi sukob. Hvala lijepo.

Vehid Šehić: Hvala. Nešto ću samo reći, bilo je na primjer u Srebrenici su neki govorili i predlagali da se utvrde uzroci rata u BiH, prirode rata itd. Mi još uvijek u BiH nismo spremni da se suočimo i s tim pojmovima kakav je to rat bio u BiH. Ali kad bi došli političari evo ovdje da slušaju ove ljude pa bi onda skontali neki neke stvari da je taj rat imao svoje neke faze, koje nažalost niko neće da vidi u Bosni i Hercegovini, to se često zlorabotrebjava i stvara se opet zla krv među vama koji ste u udruženjima žrtava rata.

Matija Jakšić: Ja sam Matija Jakšić predsjednik Udruge logoraša Jajce sa hrvatskim predznakom. Recite mi gospodine Tahiroviću, gdje ste vi osnovali tu udrugu i ko je sve član u toj udruzi, da li mješovita komisija ili predsjedništvo i tako dalje, ja stvarno ne znam za to? Jer ja ne mogu prihvatiti udrugu tamo gdje nema Hrvata i tamo gdje nema hrvatskog naroda, normalno je li.

Tahir Tahirović: Mogu vam samo reći da Ružo Perić, Bugojno koji je igrom slučaja, od žene mu sestra udata je u Busovaču pa je dolazio svojim kada je saznao, legalno registrovani u kantonalnom ovde pravosuđu, sve normalno, moj kolega Anđelko sve to zna između ostalog da ne bude on jedinka imam i sa granica isto, Hrvat, trebali mu papiri donio sve postulate koje treba, registrovan, certifikat mi donio sve, ima, i što ne znate nije grijeh. Evo sad znate.

Matija Jakšić: Ljudi to je se radilo zadnjih 3 do 5 mjeseci. Znači čim bude slijedeći sastanak svi ljudi koji su putem našeg udruženja dobili, dobili su uvjerenja da su logoraši. Jer meni je moj komšija Mirsad rekao da je ta zajednička udruga postoji u Jajcu s tim kad sam ga pitao ko je sve tu nabrojao je sve bošnjake, međutim to automatski nije zajednička udruga.

Tahir Tahirović: Ja, ja vas pokušavam shvatiti ali ne znam šta vi hoćete, ali mogu vam reći da su vrata širom otvorena, eto igrom prilika imamo i dva Hrvata koji su istina oni će biti kooptirani u upravni odbor i to sve. A dva, činjenica da dolazimo do spoznaje da je jedan Savez logoraša na teritoriji Federacije, evo fala Bogu i Bosne i Hercegovine nemamo mi dva Saveza. U tom Savezu, Anđelko zna, putem ureda predsjednika isto sve idemo, ja se pitam zašto u jednoj Busovači treba biti dva Saveza ako idemo na krovni zajednički, čemu to. Dosad nije bilo želje, da jedna strana nije htjela.

Vehid Šehić: Samo malo, samo malo, otićemo u nešto što nije cilj ovde, vi ako nađete zajednički interes oko nečeg, automatski ste jedno bez obzira

Tahir Tahirović: Mene, mene veseli, oprostite mene veseli što je Anđelko ponudio ovde, pružio ruku ovo je prvi puta, mene to veseli i hvala Bogu biće suradnje. Ali iskrene suradnje, fine i na kraju krajeva postojimo jedni uz druge ako Bogda sutra ćemo biti zajedno da bi ostvarili svoja prava, ja vidim jedino to kao cilj, a ne kao opomenu, prema tome idemo naprijed, idemo. Hvala, toliko.

Vehid Šehić: Dobro. Trebali bi se malo vratiti temi, znate, i ovo je dobro da vidimo koji su sve problemi ako idu u principu svakom na štetu niko nije tu dobitnik, ovdje su svi gubitnici. Pa bih zamolio samo da se vratimo malo na ovu temu.

Mirsad Dizdar: Ja sam Mirsad Dizdar, dolazim ispred Saveza logoraša Bosne i Hercegovine a inače sam predsjednik Udruženja udruge logoraša Jajce. Upravo sam i ja htio zamoliti sve učesnike da se vratimo temi jer ja koliko sam ovaj papir shvatio što je stigao telefaksom u poziv da su ovo konsultacije o formiranju regionalne komisije. Jesmo li mi za tu regionalnu komisiju ili nismo, a ne ko je protiv koga, ko je s kim, i ostale stvari? Kolega me maloprije prozvao i rekoste vi replika na repliku, ali ja sam konkretno mislio reći odakle ja dolazim. Udruženje logoraša Jajce je multietničko i igrom slučaja trenutno je samo iz sastava Bošnjaka i Hrvata. Srba nema, razlog je taj što se Srbi nisu vratili u Jajce, bar koji su bili u logorima. Znači i njima su vrata otvorena po Statutu, nikog ne možemo natjerati da dođe tu. Konkretno i drago mi je, veoma mi je drago što je predsjednik Skupštine kantona član iz Jajca to je igrom slučaja sad kako kolega reče Hrvat. Znači mi smo delegirali u kanton iz općinskog Udruženja Jajce u kanton i u kantonu je izabran za predsjednika Skupštine. Drago mi je i što je Hrvat u Srednjobosanskom kantonu i što je iz Jajca, a predsjednik Udruženja mu Bošnjak. Znači u Jajcu nema, bar u ovom udruženju nema te nacionalne podijeljenosti. Ima ljudi koji ne žele da se prihvate zajedničkog multietničkog društva, to je do pojedinaca koji traže svoj lični interes, koji slušaju političare, koji takođe traže svoj lični interes, ne vode narod kako treba i Udruženje logoraša Jajce ima izuzetno velike poteškoće i od strane Bošnjaka i od strane Hrvata, a što se tiče političara, Hrvatima zamjeraju što ćeš ti kod onoga tamo

Mirse, Bošnjaci kažu: Mirso što ti ideš tamo sa Hrvatima, tako da ovi koji žele stvarno ovu regionalnu komisiju imaće problema od svog prvog komšije, susjeda, kako hoćete, pa do onoga političara kojem odgovara upravo da ja i Jakešević sjedimo u dvije kancelarije. Mi smo kao udruženje logoraša registrovani i u kantonu i u Savezu u Sarajevu, za gospodina Jakeševića njegovo udruženje gdje je registrovano i kako ne želim da ulazim u to, ni ko će biti član tog udruženja. **Mi smo za osnivanje jedne regionalne komisije upravo iz tog razloga što jedna komponenta ne želi surađivati sa drugom komponentom, tu je nama problem, ne narod obični, nego predsjednici i političari.** Ja da ne bih izgubio mjesto predsjednika ja neću sjediti sa gospodinom Jakeševićem, Jakšićem, pardon, Jakšićem. To je najveći problem kod nas i molio bih vas ako možete da se vi dalje kada bude izlaganje o regionalnoj komisiji da pričamo a ne o onome možemo li il ne možemo mi skupa raditi. Komisiju nećemo mi sačinjavati, sigurno koji sjedimo ovdje. Sačinjavaće drugi ljudi i **pustite logoraše, pustite porodice poginulih boraca, pustite invalide da kažu ono što njih boli toj komisiji,** jer logoraš u Jajcu ne smije se vratiti meni pojedini, ili onaj drugi se ne smije vratiti Jakšiću. **Dajte da se formira ova komisija i riješen će biti problem, veliki problem kod nas.** Hvala.

Vehid Šehić: Hvala velika. Ja bih vas ponovo na fonu ovog. Ovdje su iznešeni zašto bi, zašto je potrebna jedna regionalna komisija sa određenim argumentom i ja sam na početku rekao da ne volim govoriti, ja to poštujem ali kad je logoraš ne bih želio da govorim o nacionalnom predznaku, naročito ono što ste vi prihvatili i sebe ste pretvorili u objekte jer vi govorite o komponentama a komponenta je tehnički problem, nije ljudski problem, tako da ja vas ne doživljavam kao komponente nego kao ljude a političari su rekli bošnjačka komponenta, koja komponenta, mi imamo za boju komponentu, za metale i ovo a ne za ljude. Nije problem vjerujte mi ako isto želite, ako isto iskreno želite kao ljudi što će biti hrvatska i bez predznaka i srpska itd., ako želite jednom cilju. Ovdje upravo problem koji bi mi možda kroz ove konsultacije mogli riješiti u BiH, da udruženja u ostvarivanju svojih prava ne prave problema jedni drugima, često se to dešava ali sigurno da jedna ovakva komisija može zbližiti ljude jer oni imaju jedan zajednički cilj. Hoće činjenice o nekim stvarima, hoće određena prava kao žrtve rata a zajednički to sigurno se može uraditi.

Petar Madacki: Petar iz Kiseljaka. Ja bih samo pozdravio ideju o stvaranju ove nevladine koliko sam ja razumio organizacije Rekoma koja će se baviti ovim stvarima. Ima jedna velika poteškoća, ja ću biti iskren ovde smo svi ovde, većina nas ima svaka udruga, svako udruženje ima dosta tih izjava od očevidaca koji su stradali dal to bio zatočeni, zatvoreni, dal to bio poginuli, razumijete, dal to bio nestali. To je taj problem jedini jer po meni vama trebaju ti dokumenti da bi došli do nekih određenih činjenica, razumijete, toliko.

Bogdan Ivanišević: Mogu li ja samo nešto da kažem, ovo što ste vi sada rekli to me ponukalo, nismo verovatno to dobro objasnili. Ovo ne bi bila nevladina komisija. Dakle, za sada jeste inicijativa dolazila od strane koalicije nevladinih organizacija, ali ako bi se ova regionalna komisija osnovala ona bi bila osnovana od strane vlasti, i to ne iz jedne države nego vlasti iz svih država. Znači, to bi delom bilo i tehničko pitanje, u principu parlamenti bi na kraju u svim državama u Hrvatskoj, u Bosni itd., trebali da se slože sa

time da te države stoje iza osnivanja takve jedne komisije koja bi bila regionalnog karaktera, iz onih razloga o kojima je Eugen govorio –zato što su često i relevantne činjenice i svedoci drugde, i tela su često drugde a ne u državi gde su nestali itd. Ono što je gospodin rekao, Vi gospodine, izvinjavam se nisam registrovao kako se zovete, kad ste na početku govorili o redu poteza, prvo hajde mi da idemo kao udruženje žrtava prema izradi zakona u BiH, a onda Rekom, to je sad pitanje procene. To je važno pitanje i ne postoji sad neki definitivni odgovor na to, ali šta je zaista red poteza. Čekati da se nekako desi to, izrada zakona na nivou BiH koji će uključiti one kategorije žrtava koje trenutno nisu uključene, koje će sniziti procenat invaliditeta da bi se nekom priznalo da je invalid itd., a tu je pitanje da li će se i kada to desiti, ili ići sa ovako jednom inicijativom sa osnivanje ovakve komisije koja, ja lično mislim, može da samo pomogne da se poboljša zakonodavstvo i da se uključe one grupe žrtava koje su trenutno isključene, jer ta bi se komisija utvrđujući činjenice itekako bavila i utvrđivanjem činjenica recimo o logorima koji su postojali, vi ste logoraš koliko sam razumeo, bivši. Između ostalog ta komisija bi utvrdila identitet žrtava, ne samo onih koji su izgubili život, nego ljudi koji su bili u logorima. To je vrlo dobar početni korak. Ta bi se komisija uostalom na javan način bavila tom temom. Trenutno, koliko mogu da pratim rasprave u Bosni i drugde, javnost se ne bavi dovoljno, ili uopšte, recimo problemom vas kao kategorije žrtva. Tako da, ja ne vidim na koji način bi ovakva komisija mogla da šteti, ali vidim kako može da pomogne onome o čemu ste vi govorili. Dakle, ne mislim da je red poteza nužno takav da prvo mora mora da se desi to o čemu vi govorite, pa onda može komisija. Ne vidim razloga zašto, čak naprotiv mislim da komisija može da pomogne da se ostvari ono o čemu vi govorite, a to onda ima druge posledice tipa materijalnih reparacija itd. ali i simboličkog priznanja. Verovatno je vama veoma važno da se priznate kao žrtve, dakle da ne budete izostavljeni iz zakonodavstva kao žrtva. Ova rasprava koja je išla oko udruženja – da li jedno udruženje, više udruženja itd. – ja isto mislim da možda ide malo van teme, ali nije potpuno van teme, jer to je opet sad pitanje Želim da naglasim da komisije za istinu ne znače da tog dana kada se osnuje komisija sve razlike u političkom gledanju, u gledanju na razne druge stvari između ljudi u toj državi, nestaju. Naravno da u realnom životu nije tako, ljudi dalje nastavljaju da imaju razlike po mnogim pitanjima. Znači, konkretno kad govorimo o snivanju regionalne komisije, nije preduslov za to da pre toga među vama nestanu razlike u gledanju na sadašnjost, prošlost ili budućnost oko nekih stvari. Nije neophodno da se vi svi oko svega slažete pa da se osniva komisija. Komisija može da se osnuje, ustvari upravo zbog toga se osniva, što postoje podele u društvu. Komisija ima skromniji cilj, ona nema za cilj da vas sada sve učini pripadnicima jednog udruženja ili jedne stranke, ima skromniji cilj – izuzetno važan cilj – a to je da se utvrde činjenice na pouzdan način, da se više ne iznose neistine, i da se da glas žrtvama koje se za sada ne čuju, ili ako se čuju, čuju se samo u okviru svoje etničke grupe. I samo još jedna rečenica neko je rekao – Vi čini mi se, gospodine Dizdar – da žrtve neće biti, nećete vi biti u toj komisiji, to će biti nečija druga komisija. Naravno da neće svako od vas biti u toj komisiji, ali ja sam rekao da je u članstvu nekih komisija bilo i predstavnika žrtava, recimo prvo mi pada na pamet komisija u Maroku, koja je postojala do pre nekoliko godina, gde su pola članova komisije bili bivši politički zatvorenici, ljudi koji su decenijama bili u zatvoru iz političkih razloga. Predsednik te komisije je sam bio najpoznatiji politički zatvorenik u Maroku. Znači, nema nikakvog razloga da i žrtve ne budu prisutne u komisiji. Što naravno ne znači da bi to bila komisija samo za žrtve i samo

od strane žrtava, Ali udruženje žrtava bi imala itekako važnu ulogu u radu te komisije. Ovo što je pomenuo gospodin koji je izašao u međuvremenu, udruženja imaju jako puno podataka i ona bi mogla da sarađuju sa tom komisijom, udruženja su ta preko kojih bi žrtve koje bi svedočile javno dolazile u kontakt sa komisijom, i tako dalje. Ovo nije neko telo koje stoji iznad, ili odvojeno od, žrtava i od civilnog društva.

Eugen Jakovčić: Vrlo kratko, koalicija je znači u ovom momentu ta široka koalicija koja je još jednom naglašavam formalno osnovana na forumu u Prištini krajem 2008. i koja je sad u Budvi prije tjedan dana imala odnosno donijela i svoj statut, upravo, kako bih vam rekao, ona ima za cilj da samo gura ovu ideju, da lobira za nju i u tome su nam zapravo procesu izuzetno bitniji mislim bitni ste nam vi, bitne su nam udruženja, ne samo kako bi bili osnaženi vašom podrškom kod lobiranja nego na neki način kako bi evo ovo što sad upravo radimo i želimo od vas čuti zapravo gdje bi i kako bi i kakav bi trebao biti mandat te komisije, jer ova koalicija u ovom momentu radi na mandatu s jedne strane radiće na mandatu i u ovom trenutku momentalno zapravo ovim konzultacijama zapravo prikuplja i informacije o tome kakav bi taj mandat trebao biti, o tome nešto Bogdan govorio, i ono što je jako važno mi u jednom momentu kao koalicija koja je pokrenula ovu inicijativu i koja stoji iza ove inicijative tu priču dajemo vladama odnosno parlamentima. Naravno, to je vrlo važno mi u tom momentu tu priču ne prepuštamo u stop, naprosto mi dalje želimo taj proces nadgledati. Naime, mi ćemo i dalje pratiti taj proces, želja nam je da i udruženja žrtava i naši zapravo ljudi koji su sudjelovali u cijelom ovom procesu budu dio te komisije, regionalne komisije i zapravo mi ćemo pratiti i kako će se preporuke te komisije, kako je Bogdan rekao komisija je vremenski vrlo organizirana ona na kraju izlazi sa određenim preporukama, izvješćem kako li već to nazivamo, mi ćemo takođe biti ti koji ćemo i u nastavku tog procesa zapravo pratiti cijelu tu priču kako se ostvaruju tu te preporuke i zapravo da li to ide sve u onom pravcu kako će u onom najidealnijem mogućoj situaciji zapravo komisija odrediti. Prema tome mi u ovom momentu, stvaramo na neki način kostur za taj budući mandat i na neki način krajem odnosno početkom 2010. krećemo u zapravo lobiranje u cijeloj regiji i naravno krećemo u tu političku sferu ali naprosto da bi taj proces kontrolirali jer komisije su službena tijela njih moraju osnovati parlamenti, mi ćemo inzistirati, odnosno za sada smo Bogdan je spomenuo negdje detektirali da je najbolje da u našoj regiji to ide preko parlamenata i neka su iskustva takođe u Južnoj Africi i nekim drugim zemljama bila jako dobro s parlamentima, puno bolja nego sa ukazima predsjednika i kažem vam još jednom iće se na taj jedan međuparlamentarni ugovor svih država u regiji i onda taj proces negdje kreće, al mi ga pod navodnicima mi ga ne kontroliramo ali mi ga mi ćemo ga na neki način i dalje kao jaka koalicija a na tome takođe u ovom momentu radimo da imamo jaku koaliciju koja ima statut koja ima jasna pravila ponašanja, takođe pratit i moramo ga pratiti jer je to naprosto pokazuju iskustava nekih drugih komisija da se proces mora pratiti i nakon što formalno završi.

Vehid Šehić: Hvala. Ja ću samo dopuniti da koalicija znači postoji da postoje članovi koalicije, da postoje posmatrači koalicije, ovo je meni bitno. Znači ima mnogo udruženja ili udruga koje još uvijek nisu postali članovi a aktivno učestvuju u ovakvim konsultacijama i ono što se kaže posmatraju i odlučuju da li će se priključiti kao i aktivni članovi koalicije. Znači to je široko postavljeno što koalicija bude brojnija mora će biti

apsolutno i uticajnije moguće je da izvrši veći pritisak na vlasti. Vi ovdje imate izjavu o pristupanju koju možete potpisati, koju ne morate potpisati ali da se razmišlja o jačanju te koalicije i ponovo da kažem šta vi smatrate, ja opet se moram vratiti na Bosnu i Hercegovinu, nama je nekad jako bitno da se udruženja sa nekim različitim nazivima okupe oko zajedničkog cilja jer sutra ako bi neko od predstavnika žrtava iz BiH trebao da bude član koalicije da bi izbjegli sad nacionalni, može biti jedan e kako izabrati tog jednog. I da mi opet ne dođemo u situaciji da ne izaberemo nikog, znači na zajedničkom cilju se može okupiti ukoliko se među vama izgradi povjerenje, povjerenje da stvarno želite sebi pomoći kao jednoj kategoriji žrtava.

Husein Plivčić: Ja sam Husein Plivčić, ja sam predsjednik udruge, odnosno Udruženja udruge logoraša opštine Vitez. Potpuno podržavam ja formiranje ovakve komisije ustvari na državnom nivou, ali ima jedno što ja ću zamoliti, ja sam već osam godina predsjednik ovog udruženja ja mogu reći zasigurno da nismo jednonacionalno jer se stalno govori vi ste jednonacionalno pa onda ne možete, ne priznamo i tako to. Moj kolega iz Busovače rekao je pomozite vi nama da mi se formiramo odnosno zakon da formira nas odnosno uvrsti nas u zakon kao logoraše jer Savez logoraša BiH nismo regulisali svoj status kao logoraši. Znači sad vi nama pomognite to a mi nemamo ja tada nećemo imati protiv ništa niti sad imamo neka državna skupština ili šta ja znam nek formiraju, inicijativa je dobra treba nam a do 2010. kad već planirate da se krene sa tim komisijama regionalnim mislim da se može i to promijeniti. Drugo šta sam htio da kaže, različito komplet u BiH je od logoraša do logoraša odnosno od saveza do saveza. Republika Srpska, to se zna, provjereno prednadležnost znači svaki logoraš koji je bio u logoru i proveo neko vrijeme on ima pravo na nadležnost u stvari dobiva neki nekakav novac oštećenje za mjesečno. Čak ovdje neće niko da kaže ali nisu interesi onaj jer oni koji već ostvaruju interes oni neće sa ovim trećim, evo konkretno da kažem. Bivša Hercegbosna, kod njih je to regulisano i to ne možemo zajedno i ista su nam prava iste su i obaveze. Prema tome eto de je problem. Još nešto, ako je, ako je ovo je sad već politika, ako je Federacija glasala za državu BiH i mi postojimo kao takva zašto ne možemo zajedno biti, zašto ne možemo ostvariti prava nismo mi krivi što smo bili zatvarani jel tako onda postojaće komisija odnosno postoje sudovi koji ispituju i tako to? A ne treba zaboraviti recimo da su kod nas to se može se provjeriti i djeca su razdvojena pa do kad mi očekujemo mislim ovo sad kaže se opet ne treba onaj kasniti sa formiranjem tih komisija to treba što prije da se i dalje ne stvara jaz između nas odnosno između djece, jer pazite jedno je školovanje kod Bosanaca, drugo je školovanje kod Hrvata, jedno je školovanje kod Srba, čak mi nemamo ni zakona o obrazovanju, nemamo ovo, nemamo ono. Pa kad mislimo mi da ćemo, ona je tu su ti problemi za mene.

Vehid Šehić: To su posljedice rata, ja bih se opet vratio na temu, to su činjenice o ratnim zločinima i teškim kršenjima ljudskih prava. U jednu kategoriju spadaju logoraši i to, nestali, imaju silovani, imaju invalidi, sve su to žrtve ratova koji su bili na ovom području pa bih voli da ponovo malo o tome vi govorite, šta vi očekujete od ove komisije ako je podrže, šta bi vi to željeli? Neće ona moći riješiti ove neke probleme, dvije škole kako im je pod jednim krovom to je nešto drugo to je politika, to je čista politika, ovdje se utvrđuju činjenice, to je naša realnost, realnost je to naša i mi ćemo nju unutar BiH rješavati. Ali žrtva je žrtva.

Marko Krajina: Evo već sam se ranije predstavio ali evo ponovo ću se predstaviti ja sam Marko Krajina, dolazim iz Fojnice, Udruge logoraša hrvatske udruge. Bio sam zatočen skoro tri mjeseca u logoru Silos Kaćuni kod Busovače. Ne ja nego i ostali zatočeni daval su iskaze sudskim istražiteljima više puta, svi iskazi su završili u laticama. Znači ovo je vrlo bitno i ovo baš što gospodin kaže šta je za cilj ove komisije i mi od vas puno očekujemo, znači od nas samih i od ovih tu. Što sam htio da kažem, naši se mučitelji slobodno šetaju čak se nalaze i na visokim pozicijama i visoki su dužnosnici u ovoj vlasti koja ne radi nikako dobro za nas stradalnike domovinskog rata. Što bih još kazao da jako je bitno napomenuti da skoro sudstvo i tužilaštvo ama baš ništa ne rade u BiH po pitanju stradalnika domovinskog rata, a nas posebice logoraša. Smatram da osnivanje ove regionalne komisije će doći do dokazivanja pravde i istine i ostvarivanje nas logoraša koji nam ta naša prava koja nam pripadaju po Ženevskoj konvenciji. Imo bi mnogo toga čega da kažem ali ne bih želio da sad govorim o stradanjima, mi smo svi stradali, što je kolega iz Busovače kazao, i mi smo zaista svi stradalnici i ovdje upućujem zamjerke, ne vidim dobar odziv na odnosu koliko su pozvati. Znači tu nema invalida, predstavnika domovinskog rata, nema predstavnika ostalih drugih udruga, znači nisu zainteresirani, jer zbog šta nisu zainteresirani iz jednostavnog razloga oni se nalaze u zakonu znači oni ostvaruju svoja prava. Ja ne bih želio da ovde zamaram ove ljude ali svima nam je to tako ako ja kažem u Fojnici da se nemam kome obratiti od one vlasti koju smo mi birali, nemamo nažalost to je tako sad a ako kažem da u Fojnici je bilo registrirano 372 zatočena zatočene osobe, ne vojnika nego zatočene osobe, od kojih ja u udruzi imam 117 članova svojih, nema tu šta da kažem i ne čudi me što se ovo ovako sve i dešaje nas samo traže pred izbore. Hvala lijepa.

Vehid Šehić: Ovako. Mogu pomoći da pokušate razmišljati možda i evo sad malo kao i ljudska bića. Spomenuli ste Fojnicu. Da li je ikad iko procesuiran za ubistvo čovjeka koji je ostao u jednom selu pored Fojnice, nije htio da ide, ostao je sa svojim komšijama a onda je ubijen vi to dobro znate u Fojnici, pošto ja dosta hodam pa znam, nikad niko nije procesuiran. A on nije želio jer su ga zvali, ajde idi s nama, izvuci se! Ne, vjerovao sam, ostaću ovdje. A onda se našao neko ko je likvidirao tog dobrog čovjeka. To je činjenica koja je nesporna, koja nigdje nije zapisana o njoj se danas ne govori. Upravo ova komisija bi imala za mandat da zabilježi i zapiše od zaborava i takve stvari. A to su činjenice koje možete vi u Srednjoj Bosni svako na svojoj strani, da tako kažem, ali kao žrtve tu ste svi na jednoj strani, da mi odgovorite. Upravo takve stvari moraju biti zapisane da ne bi neko rekao sutra da se nisu desile ali su se stvarno desile.

Bogdan Ivanišević: Jedno pitanje. Jedno pitanje bih želio da postavim u vezi nečega o čemu sam na početku govorio kada sam govorio o drugim komisijama. Kako vi mislite da bi članstvo komisije trebalo da bude, dakle s jedne strane rekao sam postoje možda i stotine ljudi koji bi radili u toj komisiji one najobičnije stvari, dakle uzimali bi izjave od žrtava i izučavali raznu dokumentaciju koja postoji i koju prikupljaju. Ali osim njih trebalo bi da postoji određeni broj, ne znam koliko bi to bilo, možemo o tome sada govoriti 10, 15 članova komisije, dakle onih koji su javno lice te komisije, koji na kraju sve to procesiraju, te podatke, prave konačan izveštaj, koji u javnim slušanjima žrtava sede tu i postavljaju ... u stvari uglavnom ne postavljaju pitanja nego slušaju te žrtve. E

sad kako izabrati te članove komisije? Ja sam na početku ukazao na nešto što vidim kao potencijalni rizik, da recimo svaka od pet ili koliko bi već država sa ovog prostora bilo uključeno u formiranje te komisije, pošalje dva ili tri čoveka, dve-tri osobe koje bi ispred tih država sedele u toj komisiji. Iako oni sami nisu političari, ali recimo nekako su već izabrani, kako izbeći da ti ljudi koji bi došli iz tih država budu puki prenosioci političke volje te države, jer onda ćemo doći u situaciju da bi ta komisija imala pet puta po dva ili pet puta po tri člana koji se među sobom ne slažu i ne mogu da dođu do bilo kakvih zajedničkih zaključaka? Ili možda naprotiv, vi smatrate da je važno da u tu komisiju uđu oni ljudi koji će baš tako prenositi volju političke većine u datoj zemlji? Ali ja onda želim da ukažem na tu opasnost da onda zaista ta komisija može da bude blokirana. Dobre komisije su imale takvo iskustvo da u tim komisijama treba da budu ljudi koji, mada dolaze iz jednog naroda, ipak su rokovodeni pre svega interesom istine, da upotrebim taj termin. Eto, smatram da je važno da čujemo šta vi mislite o tome, dakle ko treba da sedi u toj komisiji, da li vi imate bojazan da bi u toj komisiji neko mogao nekoga da nadglasava ili ne znam, znate već te stvari oko kojih su ovde decenijama postojale nedoumice i bojazni itd.

Petar Madacki: Evo ja se opet javljam za riječ. Petar iz Kiseljaka, ja ću pokušati vama da ako ne da pokušam govoriti da me shvatite drugačije moje mišljenje ja mislim sviju nas to ovdje isto mišljenje. U toj komisiji što vi kažete, znate ko treba da sjedi. Ljudi koji nisu bili ranjeni, ljudi koji nisu bili zatvoreni ni zatočeni, ljudi koji nisu učestvovali u ovom prokletom sukobu razumijete, jer ovdje je svako sa svakim ratovao a danas svi živimo jedan pored drugoga a to je osnovna činjenica i meni je drago napočetku kad htjedoh da kažem kad smo se vako svi fino sakupili razumijete vidite kako nas je fino pogledati svi fino sjedimo jel tako, svi zajedno živimo a niko neće da priča o, niko ono pravo, istinu što postoji. Istine ima u narodu, znači u komisiji po meni treba da budu ljudi koji su kako bih se izrazio apatični od svih mogućih sukoba, koga ne zanima upravo što ja kažem mada mi je drago što ste ovako vidim sve tri nacionalnosti da tako kažem ovde. Nemojte me, izvijnjavam se, po imenu ja govorim, nemojte me pogrešno shvatiti, meni je drago, samo ljudi takvi kao što ste vi pokušavate da nešto radite samo takvi ljudi mogu nešto da uspiju, ono ostalo ako budu komisije ljudi koji su ratovali, koji su ranjeni jer postoji mržnja pogotovo u Bosni, u Bosni je strahovito izražena mržnja, nacionalna mržnja a ko je kriv to su svi žitelji narodi koji žive u Bosni. To smo sami sebi donijeli. Trebaće nam godina i godina, dosta možda ovakve organizacije kao što je vaša. Pokušavate jedan veliki posao da uradite ja se nadam da ćete dobro odraditi. Hvala.

Pero Medić: Pero Medić iz Novog Travnika, Hrvatske udruge logoraša. Ne bih se složio sa gospodinom ovim ko nije bio ranjen i ko nije bio u logoru da oni ne mogu biti u komisiji, jer niko ne zna kakve su patnje logoraša ko je bio u komisiji. Ja sam bio ranjen ali bio sam kao ranjen u logoru. Ne bih se sa tim složio, neko ko je tamo ne znam gdje, ko je god ovde bio u Bosni on je morao ići na liniju crtu htjeo ili ne. Nećeš na crtu haj u zatvor, haj u kacu, kod nas je ovde bilo haj u kacu, razumijete, a drugo bi se osvrnuo oko ovih drugih stvari recimo osnivanju ove komisije. Ovo je toliko zakasnilo, petnaest godina trebalo je njima da oni shvate da bi se ta komisija ostvarila, da li je to, mene interesuje samo da li je to mozak ovih ljudi ili sa strane dolazi. Uvijek su nam sa strane međunarodni davali, de uradite ovo il uradite ono. Razumijete šta hoću da pitam? I koliko

ja vidim da je došlo do nesposobnosti sudova kako međunarodnih tako i ovih lokalnih. Oko toga treba da se malo osvrnemo a ne oko udruga, e ova udruga je bošnjačka, ova hrvatska ili srpska šta ja znam. I uvijek su nas u udruzi bilo kojoj da li je ranjeni, da li je zatočeni koristili za ostvarivanje svojih ciljeva. Ja bih želio da se to prekine, ako ste vi došli recimo ovde, mogu ja sutra recimo danas ili bilo koji dan mi svi znamo gdje koji ako je ubijen i ko je ga ubio, imenom imao on svoje ime i prezime i datum i sve mnogo je toga zapisano ali mnogo se toga pod fijkom stavilo u laticu kako hoćete. Evo imamo mi ovde gore u Šekovićima znamo čojka i sina, sina i oca izveo čovjek metak u čelo, majka ostala živa, na sudu kaže jedna osoba nije dovoljna kao svjedok kao majke i to je, majka je sad umrla, kaže nema više svjedoka da joj se zamrznuto stanje kako hoćete. Samo bih to od vas želio da čujem, dal to treba, da li je to vaš mozak naših ljudi iz ovih mjesta ili nam dolazi međunarodni? Prije su mog punca evo on je bio devet mjeseci zarobljen. Jedina mana tog čovjeka što je volio popiti. On je u pijanom stanju, pušku na rame idi kaže na liniju nisu mu ni objasnili gdje će na liniju i on je na muslimanske rovove i kao takvog čovjek ima dva metra i deset bio je 130 kilograma težak izubijali su ga samo tako. Bio u tri logora, bio je tamo u rudniku, iz rudnika ga sva sreća čojk prepozno. Prepozno ga je čojk, kaže nemojte tog čovjeka jedina mana što on voli popit, jer on je bio zidar po zanatu a taj moj punac je isto osto siroče iz II Svjetskog rata, njegovu majku i oca ubili su u Karauli, on je imo samo tri godine i odrastao je u sirotišnom domu i kao takvog čovjeka, razumijete što hoću da kažem, ne bih sa teme sad. Sve se zna ko je šta uradio, to hoću da kažem, da se osvrnemo malo oko sebe i da nas ne iskorištavate samo za svoje ciljeve nego da i mi nešto imamo.

E sad bih se malo na ove udruge, kaže što ne bi bila hrvatska i jedna udruga. Evo recimo hrvatska udruga Ograševa iz BiH. Mirko Zelenika nije dobio deset tisuća maraka dok je bošnjačka udruga dobila milion i šezdeset tisuća maraka, mislim u samoj vlasti nas ne gledaju jednako. Nismo zastupljeni u samoj vlasti a invalidi sad ovdje oni su izborili za svoja prava ja sam isto invalid jer ja sam prvo ranjen pa sam onda zatočen. Mene su odnijeli oni su mislili prvo da sam mrtav, međutim snajperski hitac znate kakav, evo vidi se i danas dan ova promjena na meni ispod oka i uvijek izbacivam ja ne mogu oko toga, razumije te. E to bih vam želio da postaviti to što sam imo i drugo to sam već rekao o osnivanju ove udruge to bih ja pozdravio i nek se ljudi prihvate posla ne samo da na papiru ja sam taj i taj, mnogi se ljudi boje reći. U Travniku kod Maljina jedan je Bošnjak il Musliman, ja kažem Musliman ne govorim Bošnjak jer tako kod mene u mom selu Hrvati i Muslimani žive. Kod mene u mom selu puška na pušku, čojk na čojka nije puco niti je bilo okršaja, ni ono kako se to sad odigralo al došli su strani pa su zapucali jedni po drugima. Al opet iz mog sela jedni po drugima nisu pucali, nismo mi imali osobnih sukoba. To hoću da kažem. Eto toliko.

Sandra Velte: Pozdravljam vas sviju, ja nisam direktna žrtva ovoga rata jesam neka indirektna jer bilo je u mojoj obitelji svašta ali želim da pozdravim ovog gospodina. Sandra Velta dolazim iz Udruge logoraša, radim za Hrvatsku udruhu logoraša iz Busovače. Upravo slušajući ovu vašu priču sam shvatila da je zaista teško slušati tako nešto ali samo ovakve priče znači mogu nas dovesti do nekog cilja do neke katarze koja nama zaista potrebna i čuti istinu o svim zločinima koji su se dašavali na ovim prostorima od svih ovih ljudi. Ja znam da je to jako teško, jel, pričati, meni je teško bilo slušati a vjerujem da čovjek nije ispričao samo jedan dio, jel. svojih patnji. Zato mislim da a što se

tiče ove inicijative zaista je pozdravljam i mislim da treba ići iz ovog pravca znači iz stajališta žrtve jer aparat vlasti da je mogao riješiti ovaj problem odnosno da je htio riješiti dosad bi ga jel riješio. Tako da zaista pohvaljujem samo kroz dijalog ali konstruktivan dijalog ćemo doći valjda jednog dana do jednog zaista demokratskog društva a osnovni temelj demokratskog društva jeste civilno društvo to su upravo građani koji se udružuju u ostvarivanju zajedničkih ciljeva. Mi jesmo svi možda različitih nacionalnosti i to sve, to moramo prihvatiti jel kao tako ali to nam ne smije biti osnovna odrednica znači mi smo različiti po mnogo čemu i to treba da bude samo jedan segment po čemu smo mi različiti, ali upravo te različitosti moramo naći neke osnovne crte podvući neki zajednički nazivnik i rješavati jel svoje probleme jer ja puno vidim ovde jala, nezadovoljstva i svega toga ali samo kad izgovorimo istinu koja je izgovorena a zatim zapisana doćemo do nekog jel pročišćenja i možda budućeg zajedničkog života itd. Jer možemo mi pričati da mi živimo zajedno da je sve bajno, krasno međutim to je u životu jako, jako drukčije, bitno drukčije. Vi ste rekli maločas da treba lobirati, ja sam igrom slučaja u ratu se našla i u Sarajevu i u Fojnici i u Kiseljaku i danas lobiram na način da želim čuti svakog čovjeka koji je nastradao u ratu, želim čuti njegovu priču, njegovu istinu makar ja ne mogu mu pomoć ništa ali barem ga saslušam pa ono nešto, nešto mu pomognem jel čovjek se isprazni, ispriča se itd. Eto toliko.

Matija Jakšić: Ponovo. Ja bih nešto u vezi ovih stradanja, znate nisam mislio reći koliko sam bio u logoru ali sad me nešto asocira da moram da kažem. Bio sam u logoru osam mjeseci i jedan dan. No međutim kao vojnik znate nisam odveden iz kuće itd. Ovi što osnivaju zajedničke udruge ovih logoraša najvjerovatnije da li su oni bili tamo negdje gdje nije bilo dima je li pa neka mi jednostavno kažu i taj isti moj komšija Mirsad neka mi kaže koliko ima Hrvata u svojoj udruzi i koliko ima Bošnjaka. Hvala lijepa.

Vehid Šehić: Ali stanite, molim vas, znate šta. Krenuli smo na jedan fini način i opet ono što je nas i dovelo počeli smo se prebrojavat po raznom osnovu. A ja sam na početku rekao a to su kolege i rekly da pokušamo žrtve gledati kao ljudsko biće, te ušli smo jedan fini tok razgovora šta bi to trebalo da znači između ostalog i ovo što je gospodin Pero pričao te pozitivne primjere i te bi primjere ova komisija evidentirala i dokazala nisu svi bili loši ljudi za vrijeme rata istovremeno reći za onoga ko je loše činio kroz činjenice koje će opet proizilaziti u prvom redu iz nekih materijalnih dokaza. Ali ono što je bitno, iz iskaza žrtava rata sve će to biti zapisano i još samo da kažem pošto uvijek problem to ko stoji iza koga. Ovdje niko ne stoji ni iza koga. Ja vam moram reći ja sam spomenuo, to Bodan zna krajem 97. mi smo u Bosni i Hercegovni sami poreknuli inicijativu jednu. Ona je propala mi smo željeli da tada i u Srbiji bude takva inicijativa i u Hrvatskoj jer smo smatrali da tako možemo doći do nečeg. Međutim, tada nije bila politička klima, u Hrvatskoj i u Srbiji da se formira jedna komisija, Bodan je spomenuo Koštunićinu komisiju koja je imala jedan sasvim drugi cilj i on je malo da tako kažem našim jezikom ovim bosanskohercegovačkim ukaljao obraz ideji ove komisije. Ovo je ideja isključivo ljudi koji se dugo vremena bave zaštitom ljudskih prava na ovim područjima bez ikakvog uticaja na bilo koga iz vana. Ona narodna, dok sami sebi ne pomognemo neće nam niko drugi moći pomoći. Evo ovdje je upravo unutrašnja potreba mnogih ljudi na ovom području da se utvrde činjenice dovela do ove ideje i ovih konsultacija.

Tahir Tahirović: Ja koliko sam shvatio krenuli smo s temom da otprilike ko bi mogao biti od kandidata za tu komisiju, koliko se sjećam. Gledajući ova izlaganja i kolega i svega ja dolazim do neke spoznaje što se tiče dokumentacije, što se tiče cifara, što se tiče grubog papira i neke statistike mislim da svi predsjednici udruga imaju određenu dokumentaciju i moraju da imaju što bi olakšalo komisiji posao. Pod dva, šta znači istina na papiru sa brojem sa statistikom ako čovjek je politički drugačije orjentisan ne znači ništa. Pošto smo društvo sekularno društvo u Bosni mislim da smo bili da smo na momenat bili prekinuti podignuti na nacionalnim parametrima mislim da treba osoba koja sekularno razmišlja. Zašto govorim to ne bi bilo pretenzija ni na jednu nacionalnost nit bi uopšte a to je uslov da politika u našoj Bosni djeluje upravo na nacionalnoj osnovi, mislim jedan od parametara kad se budu birali ti članovi za komisiju da moramo imati neke predispozicije za ljude koji trebaju biti birani. Ne znam jedino cifru broj primjera Srednja Bosna. Ja kolko znam ima 10 opština. Znači 10 kandidata. Ako iz te Srednje Bosne od 10 opština treba izabrati jednog mislim da bi bilo dobro da svi zajedno sjednemo i hrvatske udruge i svi zajedno i da zajedno donesemo najbolji koncenzus da izaberemo sami koji bi to čovjek mogao da predstavlja. Mislim da bi to, to su neki parametri kako ih ja vidim. Toliko.

Matija Jakšić: Ja se izvinjavam skupu, da ne bi stekli pogrešan utisak mi živimo jedni s drugima jedni pored drugih a ja kolko vidim mi se ne znamo. Bez obzira na ovu kritiku i u stvari želja je mog komšije je da sazna 85 kilometara daleko od kuće šta mu se radi oko kuće. Konkretno mi smo mlado udruženje ima nas konkretno 61 član, 22 Hrvata i 39 Bošnjaka to sam maloprije rekao Srba nema jer nema povratnika. Iz reda Hrvata je izabran čovjek za predsjednika Skupštine kantona da ne bi kolega mislio da ja samo lupam brojeve a on zna izuzetno dobro te svoje sugrađane Jajca poput Teraka, Jurića, Gojevića, Martinovića, Sarafa, Vukeljića, Čosića, Pejazića. Igrom slučaja Pejazić Ivan je izabran za predsjednika Skupštine i da ne nabrajam dalje, da vas ne zamaram, a što se tiče ko bi trebao biti član komisije niste me gospodine Vehide razumjeli kad sam rekao neće od nas neko biti član komisije. Možda hoće jedan eventualno dva nije bitno, dogovorićemo se oko broja članova komisije, al bi bilo ružno da članovi komisije budu predsjednici udruženja i udruga, ne ponižavam nikoga ali nekakvi električari, vodoinstalateri, bravari i ostale stvari. Mislim da tu regionalnu komisiju trebaju da sačinjavaju stručni ljudi koji nisu bolesni po pitanju nacije, koji nisu, koji su shvatili kakav je bio rat, šta je bio rat koji su izvršili, oprost prvo kod sebe u duši pa onda dalje. Znači, uzmite ljude u komisiji prvo stručnjake, da imaju živaca prvenstveno saslušati te osobe prema kojima je učinjena nepravda, da imaju snage i volje da saslušaju i onu optuženu stranu i uzmite ljude prvenstveno ko neće gledat s druge strane stola kako se čovjek zove po imenu nego šta je doživio i šta trebamo mi uraditi na ime pomirenja. A mi da zastupamo moramo imati ključ 3-2-1 ili 2-2 ili 1-1, ja bih ako bude tako po ključu bio prvi protiv. Uzmite dva pametna čovjeka nema veze kako se zovu ako bude moro biti jedan bravar i jedan stolar zato što je Ivo i Mujo ja sam protiv toga. Hvala vam.

Redžo Isić: Ja sam Redžo Isić predsjednik Udruženja Saveza logoraša Srednja Bosna. Ovdje bih prvo zamjerio organizatoru ovoga skupa zašto nisu pozvati vlasti sa nivoa Srednjenosanskog kantona, drugo trebali su se pozvati i predstavnici Saveza udruženja logoraša BiH gospodin Murat Tahirović i predsjednik logoraša gospodin Zelenika. Ovo

što se tiče komisije regionalne komisije ovo je dobra stvar što je gospodin Medić rekao kasno, trebalo je na nivou Saveza logoraša i jedne i druge i treće komponente sa njima porazgovarati a mi smo svi takvi da nama treba štap da nas odozgo neko natjera ne natjera nego kaže e dogovorili smo se to i to ćete uradit. Ovo što gospodin Mirsad je rekao za članove komisije i gospodin Medić, znači trebaju biti ljudi iz koji su preživjeli torture zatočenja i sve drugo prema međunarodnoj Ženevskoj konvenciji. Kad se formira komisija neko je reko od vas da vlasti osnivaju komisiju iz kojih sredstava će se finansirati ako vlasti formiraju komisiju znači sredstva će biti obezbjeđena od države, onda nas kao zatočenike, zarobljenike nigdje neće biti. Onda će se zaposliti kojekakvi od ministara familija, doministara, zaposlice se vozači, a mi ćemo i dalje kuburiti košto kuburimo i danas dan. Eto toliko.

Zilha Imamović: Evo ovako, ja ću vas sve pozdraviti ja sam Zilha i dolazim iz Organizacije porodica poginulih Kiseljak. Ovde kako sam stekla dojam da su najveće žrtve u proteklom ratu bili logoraši znači šta je sa porodicama poginulih i nestalih? Znači šta je sa Han Pločom u Kiseljaku na kojoj je za tri dana 78 osoba od djeteta od 4 godine pa do nane, ne znam 80 godina, 14. je 16-ta godišnjica znači obilježavanja tog stradanja, od tih 78, 38 još nisu pronađeni. Ja bih pozdravila ovu ideju o formiranju komisije iz razloga toga znači da se pronađu nestali da se zadovolji žrtve a to su porodice znači poginulih i nestalih, toliko.

Vehid Šehić: Meni je drago što ste se vi javili jer dobro ovde su logoraši dominantni ali nisu jedine žrtve ovoga rata, mi smo na početku spomenuli da tu mislimo i na nestale, i na invalide, i na silovane, razumijete, ali s obzirom da su ovdje najviše organizovani u ovom dijelu logoraši i jedni i drugi, udruženja porodica nestalih itd., mi smo te pozvali. Normalno nismo htjeli zvati vlast iz jednog prostog razloga jer smatramo da ovo pravo pripada isključivo udruženjima žrtava raznog tipa. Od vlasti, da su htjele nešto napraviti one bi napravile, vlasti su upravo te koje koče ovaj proces. Vlasti, molim, i oni će biti kasnije uključeni i ovo ja znam da se vi plašite, međutim neće moći biti tako kao što vi pretpostavite, a normalno da pretpostavljate, ipak sve konce će držati i ova koalicija i ona će imati, ona će dati mandat, dati šta bi trebala komisija da uradi a da parlament, ne vlast, ne pojedinac, parlament da donese jednu takvu odluku a prihvatiće pravila koja ćemo mi zajednički u ovom konsultativnom procesu utvrditi kako i na koji način birati ko može biti biran i to. Sigurno da neće ministri moći utvrđivati kad govorite o vlasti i broju, mi upravo želimo da vi imate aktivno učešće jer vlasti manipulišu sa brojem poginulih u postocima, 250 hiljada, 300 hiljada, jer su ljudi postali procenat i komponente a ne ime i prezime, razumijete. Upravo ova komisija ima zadatak da između ostalog i takve stvari utvrdi. Tako da ja više volim vas vidjeti tu nego svu trojicu članova predsjedništva države i Vijeća ministara ne dođu jer će sve pokvariti, sve će pokvariti, jer da su željeli vam pomoći imali bi jedinstvenu organizaciju na nivou BiH, imali bi zakon ne samo vi nego i druge žrtve rata a oni to ne žele, žele s vama da manipulišu, odnosno s nama, svi smo mi indirektno žrtve rata. E sad kad je u pitanju ovo, Tahirović je bio u Tuzli i to želili smo, znate, šta ja mogu biti poslušnik samo države i njenih zakona, ne mogu biti poslušnik vlasti jer one često rade. Ovdje mi poštujuemo, oni će dolaziti na ove skupove, ali smo smatrali da ovdje treba bez tog krovnog, da razgovaramo kao ljudi, jer gđin Tahirović možda ne zna ovdje situaciju kao vi, on jeste predsjednik, ali će on biti pozvan

u Budvu gdje se raspravlja i to. Ali nama je bitno to, eto vi ste predsjednik kantonalne organizacije ili udruge, županije, pošto se eto sve tako zovu na teritoriji naše BiH, to je nama bitno i ovi koji dole, koji čine okosnicu i koji se susreću sa predstavnicima žrtava, porodice dolaze u vaše kancelarije da se traži, ne idu gore. Eto to smo željeli, da damo neku vrstu legaliteta i legitimiteta i poštivanja prema udruženjima ili udrugama koje čine te krovne institucije. To je samo razlog, nemamo ništa apsolutno protiv.

Bogdan Ivanišević: Gospodine vi ste isto rekli, izrazili bojazan da će sredstva ići onda za komisiju a ne za žrtve, ako sam vas dobro razumeo.

Redžo Isić: Neko je od učesnika spomenuo, od vas izlagača, da vlasti osnivaju komisiju, koliko sam ja razumio. Ako vlasti osnivaju komisiju, komisija mora imati neka sredstva iz kojih će za tekuće poslove, znači za istraživanja ratnih zločina na terenu, nestalih, morati biti plaćeni iz tih sredstava, i normalno da će neko raspolagati i kontrolisati utroške sredstava. To je normalno. Znači, kada se registrujete morate na kraju imati završni račun. Ko će to raditi na terenu? Za koja područja? Za područje Srednje Bosne? Malo prije gđin Menis je spomenuo manjine. Čovjek je u pravu. Ja sam bio pripadnik Armije BiH i Armija, ljudi koji su to uradili na području Malina, mjesto Bikoš, su procesuirani. I dan danas se protiv gđina generala Rasima Delića vodi proces, po komandnoj dužnosti. Naprotiv, 260 ljudi s toga područja bilo je zatvoreno u Osnovnoj školi Mjehurići. I svi ti ljudi su kod mene, pošto sam ja Ređo, ti svi ljudi hrvatske nacionalnosti su kod mene u Udruženju, Općinskom udruženju Travnik. Ja ne vidim, ja nisam ni rekao njima, ni sugerisao, prilikom davanja izjave, da ne navode imena naprotiv ljudi koji su izvršili. Navedi, imaju organi državne bezbjednosti, SIPA-e, obavještajni poslovi, neka rade svoje poslove na terenu. Ja sam im sugerisao, tačno ime i prezime izvršioca navedite. A sad je stvar državnih organa.

Procesi da se vode sporo na sudovima, to je normalno. Traži se nagodba sa sudstvom, gđin Vehid Šehić je bio sudija, pa on zna kako to izgleda, osuđen 10 godina, odležao tri, on je na slobodi i ponovo te žrtve koje su bile svjedoci u tim procesima nemaju nikakve sigurnosti. Prvo država, vlast, stoji iza toga. Eto toliko.

Bogdan Ivanišević: Ali dobro, u svakom slučaju Vi ste, ako sam Vas ja dobro razumeo, izrazili legitimnu bojazan, ili ne znam, postavili kao mogući problem, to da su sredstva ograničena i ako određeni deo sredstava ide za potrebe rada komisije, da to smanjuje resurse za žrtve, koji ionako u tom pogledu imaju problema. To jeste legitimna bojazan, ali s druge strane ja želim da ukažem da je dosta komisija, naprotiv, onim što su uradile pomogle žrtvama na tom polju materijalnih reparacija, da kasnije dobiju reparacije koje do tada nisu dobijale. Mogu da navedem nekoliko primera, Argentina, Čile, Maroko, gde su nakon rada tih komisija, na osnovu činjenica koje su komisije utvrdile, na osnovu činjenica o identitetu žrtava, kad kažem žrtva ne mislim samo na ljude koji su izgubili život, mislim i na logoraše, porodice ubijenih, porodice nestalih i drugih kategorija žrtava, silovanih itd, na osnovu rada tih komisija žrtve su u kasnijim periodima dobijale sredstva, u mesečnom iznosu ili kao jednokratni iznos. Govorim samo o tom aspektu, materijalnom. Tako da, nije se tu nužno postavio taj problem da će sredstva za rad komisije pojesti eventualna sredstva za žrtve. Mislim, to je realan problem o kojem Vi govorite, ali je rešiv. To hoću da kažem. Kao što ima zemalja u kojima žrtve nisu uspele

ni nakon rada komisija, znači da budem realan, nisu uspevale da dobiju ni nakon rada komisija, ili još uvek ne, ali opet ni iz toga ne treba izvoditi neke katastrofičke zaključke, jer uglavnom je reč o jako siromašnim zemljama u kojima su bili užasni sukobi, sa jako puno žrtava, i te države nisu u stanju ekonomski to da iznesu. Ovo područje, Bosna, Hrvatska, Srbija, je tu negde između, jer mi smo verovatno bliži tim zemljama Latinske Amerike, ne znam Čile, Argentina, onda Maroko, koje sam naveo kao pozitivne primere, nego jednom Siera Leoneu koji je najsiromašnija zemlja na svetu, gde je bilo jako puno žrtava i gde žrtve ne uspevaju da dobiju sredstva. Samo hoću da kažem, potpuno ne potcenjujući stvarnost tog problema o kome vi govorite, da ne treba biti ni previše impresioniran ni paralisiran u smislu „ne može da se uradi“. Mislim, to su stvari koje mogu da se urade, to sve zavisi od mnogo faktora, da ne ulazim sada u to.

Redžo Isić: Ja bih samo rekao, da vam kažem evo na snazi je novi zakon o civilnim žrtvama rata a masa ljudi, mislim moje udruženje u Travniku, barata sa tim podacima, i ja baratam lično, oni ljudi koji su imali 60%-tni invaliditet, na osnovu našeg uvjerenja Saveza logoraša BiH, oni su automatski ostvarili, znači prije donošenje ovoga zakona. Ukidanjem starog zakona, donošenjem novih zakonskih propisa, ti ljudi su izgubili sva prava od ove države, znači samo je priznato 90%-tni i 100%-tni invaliditet. Ako ste 60% invalid, prije donošenja ovog zakona, imali ste 91 KM, znači to je bilo neki vid davanja preko centara za socijalni rad. Drugo, vlasti nisu obezbjedile, ako hoćete da izadete na komisiju kao civilna žrtva rata, a morate plaćati 28 KM komisiji, Srednjobosanski kanton je jedini kanton sa specijalnim režimom. Morate uplatiti da bi vas ocijenila komisija i na kraju, po završetku rada komisije vi dobijate pozitivan ili negativan odgovor. Platite 28KM, ali nećete dobiti pozitivan odgovor jer oni traže ljekarske nalaze iz perioda rata, znači '92-'93. A kome je bilo na um palo po izlasku iz logora da ide ljekaru, molim vas? I ko to garantuje da će ova koalicija, mislim komisija, pomoći ljudima, pomoći logorašima, znači da ljudi budu obeštećeni. U toku je kod nas tužbeni zahtjev protiv Vlade Federacije i Republike Srpske. Ljudi koji su bili na teritoriji Republike Srpske, a la logor Manjača, Keraterm, Vojni istražni zatvor Banja Luka, niti uživaju, znači ide lična tužba, preko našeg advokata gđina Josipa Sladića i u Travniku Lozo Adil i Ribić Adis. Međutim sudovi to sporo rješavaju. Što se tiče Federacije, normalno i kod Federacije to šepa. Eto toliko bih ja. I samo da upoznam ovaj skup, mislim vi ste juče, sinov vidjeli na Federalnoj televiziji i na BHT-u, gdje je Savez logoraša napravio jednu bazu podataka koja je pristupna samo jednom čovjeku i koja je baza zaštićena. I gđin tužitelj je bio prisutan sinoć i rekao da je ta baza, do sada je unešeno u bazu podataka 5000 logoraša. Znači taj se proces nastavlja dalje i ti podaci ukoliko tužilaštvo i sudovi budu zahtijevali bit će uz odobrenje predsjednika Saveza dostupni. Hvala.

Matija Jakšić: Ja se izvinjavam, samo jedno pitanje. Postavljeno je pitanje ko će finansirati, na koje nismo dobili odgovor. Da li Vlada Federacije, država BiH, Kraljevina Holandija ili ne znam, neko drugi?

Vehid Šehić: Ovu komisiju bi trebale finansirati države koje donesu odluku na parlamentu o osnivanju. Znači, država Bosne i Hercegovine, Republika Hrvatska, Republika Srbija, Republika Crna Gora, Kosovo.

NN: Hoće li ići sve na jedan račun ili će se posebno finansirati?

Vehid Šehić: To će se utvrđivati u daljim fazama, to je tehnika.

Redžo Isić: Ja se izvinjavam gdine Vehide. Veliko je nezadovoljstvo u populaciji logoraša. Prevareni smo na sve moguće načine. Nas zovu samo kad im treba informacija. Znači, kad vam trebaju podaci, daj pozovite udruženja, od njih ćemo dobiti, a za uzvrat ništa ljudi ne dobivaju, niti ljudi logoraši, a niti udruženja. Lako je to dobiti. Ali je teško na terenu raditi, ja to znam, ja sam radio profesionalno 35 godina na terenu. Tako OSC-e, međunarodna zajednica, Međunarodni crveni križ, ljude evidentirao, kao bio dva dana zatočen a bio zarobljen dvadeset dana. I oni kažu, kad tražite certifikat u Sarajevu, recimo tad je bilo u Zagrebu, Skoplje pa za Jugoistočnu Evropu opet Sarajevo, kaže: „mi samo znamo, on je bio tad evidentiran kod nas a gdje je prije bio, mi to ne znamo“. Ma nemojte mi reći, molim vas. Ja sam bio lično zatvoren sedam dana prije nego što me je evidentirao Međunarodni crveni križ. I bio sam u Busovači, na Kaoniku, logor. I mislim to je van svake pameti. Znači međunarodna zajednica treba ti naturiti nešto i da mi to aminujemo. Ja imam čovjeka iz Kotor Varoši koji je bio 4 godine u logoru a ima samo dva mjeseca. Toliko.

Vehid Šehić: Kao što vidite iz ovog poziva, mi smo dali ovdje logorašima i nestalim prioritet kod udruženja. I treba o tome govoriti. Ali htio sam samo reći da će se ova komisija baviti žrtvama malo šire. Normalno i logoraši, jer oni su svi živi, malte ne svi su živi, živi su nisu mrtvi i sigurno da je nama stalo da vi shvatite šta se ovdje želi da bi se i vaš položaj popravio u odnosu na kakav danas jeste. Jer država će vas i dalje varati. Donijet će zakon koji možda neće primjenjivati. I to je problem. Ali kada se udruže svi, onda neće biti u Republici Srpskoj ima, u Hercegovini ima u Bosni nema. Bitno je da zajednički, kao logoraši iz ovoga rata nastupite.

Eugen Jakovčić: Možda vrlo kratko, imamo li vremena? U jednom momentu je i gđin Međić o tome govorio i još neki od vas, a to je možda puno bolje od ovog pitanja kako će se finansirati, kakva će struktura njena u kontekstu regije, pojedinih država pa njen rad u svakoj od pojedinih država, možda da iskoristimo Bogdana da nam da tu primjere nekih drugih komisija. I mi smo bili na tragu nekih razmišljanja kakva bi njena struktura trebala biti i što bi ona, evo konkretno značila za ovu sredinu u kojoj se mi danas nalazimo?

Matija Jakšić: Ja se izvinjavam, ne možete vi primjenjivati rad nekih komisija iz Čilea na području Bosne i Hercegovine.

Bogdan Ivanišević: Ja mislim da je stvarno to tema za ove konsultacije. Ja mogu da kažem da je Peru imao centralnu kancelariju i 5 ureda po celoj zemlji, gde su se održavala slušanja, da su ljudi tu sedeli i radili jer im je to bilo prosto bliže. Ali kako bi izgledalo ovde, mislim da je to star za raspravu. Meni bi bilo logično da osim centralnog ureda te komisije postoji bar po jedan ured u svakoj državi, bivšoj republici SFRJ. Zbog toga što bi fizički bili bliže mestu gde su se činili zločini, gde su žrtve i prosto bi to olakšalo i učinilo bi rad komisije efikasnijim. Ali generalno, moje razumevanje ovog konsultativnog procesa je da ne postoji neka grupa ljudi koja je smislila kako će to da

izgleda, pa vama sada to kaže i vi kažete “da” ili “ne”. Zaista, cilj ovih konsultacije je da se ovde razgovara o svim modalitetima i detaljima, ko bi bio u komisiji, ne mislim na ličnosti, da sada navedemo 10 ljudi, nego po kom principu bi se birali. Ne postoji gotovo rešenje ni o čemu, postoji samo ideja da bi ta komisija trebala da postoji iz određenih razloga o kojima smo na početku govorili, a sve drugo je predmet ovih konsultacija. I kada je neko ovde rekao, Vehid ili Eugen, da će se 2010. ići sa tom inicijativom ka vlastima, nije to slučajno, znači od sada pa do te 2010., ne znam u kojem delu godine, sledi proces konsultacija. Ovakvih sastanaka će biti na desetine i u Bosni i u drugim delovima bivše Jugoslavije, i to nisu isprazni razgovori nego upravo se na tim skupovima razgovara o tim idejama, da bi se na osnovu toga kasnije uradio jedan model, nacrt statute, koji bi onda to preciznije bilo regulisano. Čak i u odnosu na pitanje finansiranja, mislim da niko od nas ne može sad da kaže, “toliko i koliko sredstava će ta i ta država dati”, niti da isključi mogućnost da će međunarodna zajednica delom učestvovati u finansiranju. I to je mogućnost. Možda Evropska unija, možda Ujedinjene nacije. Ne znam. Možda možemo da razgovaramo zašto bi to bilo dobro ili loše, ako smatrate da ne treba da finansijski učestvuje međunarodna zajednica. Jer, možda prosto ne volite međunarodnu zajednicu. I to treba čuti, o svemu treba razgovarati. Zaista ne postoji gotov recept. Neko je ovde rekao, „mi smo takvi da neko treba da nam nametne rešenje“. To nije dobro ako je tako, ideja je da ne bude tako, da se čuje šta vi mislite. Ovo zaista nije fraza. Mi hvatamo ovde beleške i snima se upravo zato da bi se čulo šta su ljudi rekli, kakva su razmišljanja i koje su ideje.

Tahir Tahirović: Jedan od uslova je, kako sam ovdje pročitao, milion potpisa. Da li se tih milion potpisa odnosi na čitav region ili samo na pojedine države?

Vehid Šehić: Na čitav region.

Tahir Tahirović: Ima još jedna sporna stavka, mislim da je sporna. Ako se ovde potpisiva kao udruženje, jedan čovjek potpisiva, a zastupa 400 ljudi, kako doći od cifre? Mislim, malo je nejasno.

Vehid Šehić: To su dvije različite stvari. Mi imamo koaliciju za Rekom. To mogu biti udruženja ili udruge i pojedinci. Proces potpisivanja, to je van ovog. U jednom trenutku kad se vidi da koalicija poprima i dobija kapacitet da ima uticaj, onda ćemo pozvati i građane koji nisu učestvovali u ovom konsultativnom procesu da podrže jednu takvu ideju. Ti potpisi se kupe u svim državama koje će biti obuhvaćene mandatom Rekoma. I još samo nešto da kažem na fonu ovog o čemu ste govorili. Ja moram sada govoriti neka naša iskustva kada smo mi napravili statut i zakon. Sigurno će ovo što je Bogdan rekao, biti posebna kancelarija te recimo centralne kancelarije Rekoma za Bosnu i Hercegovinu. Ali ćemo i mi morati u okviru toga, u prvom redu vi, imati područne, jer nije isti rat bio u Sjeveroistočnoj Bosni i u Centralnoj Bosni ili u Zapadnoj. Sve je kod nas bilo nažalost drugačije. U mom kraju, Sjeveroistočna Bosna, odakle ja dolazim, nije bilo sukoba HVO-a i Armije BiH. I vi to znate. Ovdje je bilo. Pa bio je i sa Vojskom Republike Srpske. Imate Zapadnu Bosnu gdje imate sasvim nešto drugačije. Imate dole Mostar gdje je sasvim drugačije. Znači morat će se voditi računa i o specifičnosti u samoj Bosni i Hercegovini. Postojale su dvije strane. Svako je bio protiv svakog. Dva protiv jednog,

jedan protiv dva, razumijete, to je nešto što će sigurno ta komisija, kada bude određivala mandat, morati voditi računa i o tim specifičnostima za BiH, za Hrvatsku, za Kosovo, ali sve u okviru jednog zajedničkog mandata, a to je činjenice o ratu.

Eugen Jakovčić: Vrlo kratko, ona nema regionalni karakter da bi poništila lokalne specifičnosti, upravo sam želio reći, intencija nam je da i u ovu sredinu komisija dođe i da komisija na probleme u ovoj sredini zapravo ima sluha, za probleme koji su se ovde dešavali. Prema tome ona neće biti neko ekskluzivno tijelo koje će imati centralni ured i neće izgubiti osjećaj za probleme, ona će prikupljati informacije, djelovat će kroz različite mehanizme koje sad utvrđujemo i koje od vas tražimo kao povratnu informaciju i na temelju našeg iskustva a i na temelju iskustva koje je bilo u nekim prijašnjim društvima koja su imala tu komisiju i koja su cijeli taj sustav na jedan specifičan način razradili. Znači, želja nam je da komisija, apsolutno, da li kroz mehanizam javnog svjedočenja dođe i tu, ili kroz neki drugi mehanizam, ali ona svakako neće biti, čini mi se da nam je već sada jasna ta slika, neko ekskluzivno tijelo.

Andelko Kvesić: Ja se ispričavam što se ponovo javljam, ali meni se čini da smo mi počeli ljuljati a dijete se još nije ni rodilo. Dakle, mi bi morali prvo pronaći puteve i metode kako prisiliti vlade da donesu odluku da se formira komisija, a mi već govorimo o njenom radu, o njenom finansiranju, njenom programu. Daklem, mislim da je zadatak Rekoma, kako iznaći puteve da naše političare koji nemaju volju da nam pomognu, da formiraju takvu komisiju? Jer im to ne ide u prilog. Dakle, nemojmo govoriti ko će finansirati, ko će biti član, prvo hajdemo pronaći prave puteve kojima ćemo stići do toga da izvršimo pritisak na predstavnike zakonodavne i izvršne vlasti da donesu zakonom da će uopće biti formirana komisija. Mi govorimo o njenom radu, šta bi trebala da radi, kako će se finansirati, a ona lebdi negdje u zraku i nema ni viziju. Dakle, prvo da izvršimo pritisak na vlast da formira komisiju a onda se dogovarati o tome šta ona treba da radi, kako treba da radi, koliko će biti članova i ostalo. Hvala lijepo.

Vehid Šehić: Ja moram reći, samo se mora malo obrnuti. Mi u ovom konsultativnom procesu moramo odrediti šta će biti mandat ove komisije i šta će ona raditi, a to ćete odrediti vi. I sa spremljenim prijedlogom, ne da država nameće šta će se raditi, nego upravo udruženja raznog tipa će utvrditi mandat te komisije što će ekspertna grupa pretočiti u statut i zakon koji će se predložiti parlamentima da ih usvoje. Ne smijemo njima dozvoliti da oni određuju mandat jer onda ta komisija neće ništa raditi. Izjava o pristupanju se nalazi u materijalima. Vi je možete sada potpisati ako želite. Vi možete uzeti, pa odlučiti naknadno da li ćete je potpisati. Neko sad može, neko ne može, neko možda neće, ovo je na vašoj slobodi i tu su vam regionalni uredi koji vode ovaj proces konsultacija na prostoru bivše Jugoslavije. I pojedinac može potpisati pristupnicu tako smo rekli imaju udruženja imaju pojedinci imaju posmatrači koji prate ovaj proces bar tako stoji u našem statutu nisu oni u bijelom što su bili nego ljudi žele da se sami uvjere kroz proces da je to dobro pa će onda pritupiti ioi neće pristupiti. To je apsolutno vša volja i stvar organa u jednom udruženju.

Pauza

Vehid Šehić: Ja bih vas zamolio da nastavimo. Možemo i ove naše konsultacije polako privoditi kraju. Ja bih vas još jednom zamolio, ako ima neko još nešto da kaže, a vjerovatno ćemo i dalje biti u nekoj vrsti kontakata, neko je spomenuo da će biti još ovakvih konsultacija, znači nećemo se samo jednom vidjeti, imat ćemo prilike još jednom da razgovaramo kad se prođe čitavom Bosnom i Hercegovinom, Hrvatskom, Srbijom, Crnom Gorom, Kosovom i Makedonijom i onda ćemo na kraju sumirati neke rezultate. Vjerovatno ćemo doći do zaključka da vrijeme nama nije saveznik, u ovim procesima vrijeme nije saveznik i da ćemo morati nešto sami preduzeti da bi se utvrdile određene činjenice.

Kulaš Haso: Ja se zovem Kulaš Haso, dolazim iz Donjeg Vakufa, a predstavljam organizaciju Porodica šehida i poginulih boraca, pa bih želio samo malo da konstatujem ovaj skup. Politika je odozgo krenula, zna se gdje to jest, iz Srbije, Milošević, Tuđman i ostali koji su već umrli, ali silazi odgovornost. Traži se od nas, od baze, tj. baš od nas koji smo najugroženiji. Nažalost što je to tako, ja se izvinjavam gospodi logorašima, oni mogu pričati, i pričaju stvarno, i teško je, jer samo na pomisao samo jednu sekundu da budeš zarobljen i to je nešto teško a kamoli ratnom vojnom invalidu koji je izgubio dio tijela, a da ne kažem naše, koji smo najveće žrtve, koji smo izgubili svoje najmilije. Jer mrtva glava, čini mi se da je u ovoj cijeloj priči, cijelom društvu BiH, bar na kojem sam ja području, a i šire, najmanje vrijedi mrtva glava. Nažalost što je to tako, evo vidi se, nas je ovdje došlo pet udruženja, a ostali nisu. Što nisu? Vjerovatno nemaju neki interes. A sve je zasnovano kroz politiku odnosno materijalna prava. Materijalna prava su ugrožena kod sviju ali nešto je najvrednije, što je jedan od vas govornika rekao, znati gdje je grobnica, da se to otkrije, gdje je ko nestao, a mrtav je. To je najbitnije, a danas u ovoj priči, ja se izvinjavam logorašima, oni jesu dobili udarac, ali udarac je najveći nama žrtvama koji samo na pomisao da ja nemam više svog sina, odnosno supruga, dijete ili bilo koga. To mislim da je glavna poenta svega, a komisija, šta će ona nama donijeti? Mi ne očekujemo da nam vrati naše ubijene, nema ni govora. Ali šta mi možemo pomoći komisiji, to je jedno stvarno pitanje koje vas pitam? Šta mi možemo pomoći komisiji? Toliko, hvala.

Vehid Šehić: Ja ću reći, nije komisija sama sebi svrha. Komisija treba da pomogne svima, najmanje sebi. Da dođe do podataka gdje su nestali, gdje su grobnice, kad su u pitanju nestale osobe, koje se kao takve vode u Bosni i Hercegovini. Znači komisija je faktički jedan servis koji treba da utvrđuje određene činjenice koje će pomoći žrtvama raznog tipa, da dođu do neke satisfakcije, do pravde. Nestali, da nađu svoje, da ih sahrane, na način kako to priliči ljudskom biću, da logoraši konačno dobiju satisfakciju da oni koji su ih doveli da budu logoraši, da budu sankcionisani, da ostvare druga svoja prava koja im pripadaju. Silovane žene takođe, ni njih ne smijemo zaboraviti, jer i to je nažalost bila masovna pojava tokom rata u Bosni i Hercegovini. Da oni dobiju svoju satisfakciju, odnosno neko je rekao, da ne ponovimo grešku nakon II Svjetskog rata, da su slobodno šetali oni koji su pravili zločine, pa čak i ostvarivali neka posebna prava. Mi imamo tu obavezu, ali moramo pomoći jedni drugima. Meni je žao, to se može vidjeti da nemamo osjećaj da shvatimo i bol onoga drugoga. Samo je moj problem i ja ću se oko svog problema baviti očekujući drugi da mi pomogne a kada drugi ima problem, ja kažem, šta me briga, to je njegovo. Nama je mečka davno na vrata zakucala i mi moramo zajednički pokušati to uraditi i tu je svrha komisije. Znači, neće se pomoći komisiji kao

tijelu, komisija je ta koja treba da utvrdi određene činjenice koje su se desile, da dođe do odedenih dokaza, pa mjesta za ovih 11700, ne znam koliko još uvijek nestalih osoba, da spriječi trgovinu da neko traži 100.000 KM da bi otkrio gdje je neka masovna grobnica, a tvrdim vam vrijeme ne ide za nas a mnogo ljudi znaju gdje su te masovne grobnice, a još uvijek šute. Mi ih moramo ohrabriti, da se za istinu neće biti izdajnik, da se za istinu neće kazniti, nego da je to naša moralna obaveza da pomognemo jedni drugima.

Bogdan Ivanišević: Ja bih hteo da kažem samo zaista kratko. Ovo gospodine što ste sada Vi govorili. Vi ste rekli, ne može komisija da nam vrati nazad, i to je tačno, ali može da pomogne u nalaženju tela, što je takođe za mnoge žrtve i članove porodica satisfakcija. Ni tu nema garancija da će tako biti, ali postoji mogućnost, koja je realna. Neke komisije, kao što je Južnoafrička ili u Maroku, su rešile najveći broj njima prijavljenih slučajeva prisilnih nestanaka. Rešili u smislu da su locirana ta tela, da su porodice koje su želele da se ekshumira to telo, identifikuje, da je to urađeno. Neke druge komisije su bile manje uspešne po tom pitanju ali one uglavnom nisu ni imale mandat. Komisije za istinu u drugim zemljama su uglavnom svoj mandat, kada je reč o nestalim osobama, doživljavale na taj način da prikupe informacije, sve informacije o tome šta se desilo tom licu, pod kojim okolnostima je nestalo, ali sa razumevanjem da će posle toga biti osnovane posebne komisije koje će se baviti samo istraživanjem sudbine nestalih. Manji je broj komisija za istinu koje su same uzele na sebe da pokušaju da dođu do tela. Recimo ove koje sam naveo u Južnoafričkoj republici i Maroku, jesu to pokušale i imale su dosta dobre rezultate, najveći broj slučajeva su rešile. To opet ne znači samo po sebi da bi REKOM, ova komisija, to uspela. Ali možda, evo glasno sad razmišljam, ako bi ta komisija imala kredibilitet, ako bi zaista ulila poverenje ljudima, ako bi se u elektronskim medijima prenosio njen rad, javna svedočenja itd., možda bi to ponukalo neke ljude koji imaju informaciju o tome gde su sahranjena tela, tajno za sada, da se jave toj komisiji, putem recimo neke telefonske linije, koja bi bila zaštićena, da daju podatke. Sada, iako postoji Institut za nestala lica, iako postoje i komisije, ili su postojale do nedavno, unutar raznih delova BiH, praktično je to bilo nacionalno podeljeno, i uprkos tome što postoje komisije u Hrvatskoj, u Srbiji, na Kosovu, one ipak najveći deo slučajeva nisu rešile. Mnogi ljudi prosto nisu svesni toga da one postoje, ili ih to nekako ne tangira, ne dotiče ih, ne saraduju sa tom komisijom. Ova jedna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i teškim kršenjima ljudskih prava, sa tim svojim kredibilnim radom, sa javnim svojim radom, verujem da bi ponukala mnoge da se obrate toj komisiji da daju podatke. Nema garancije da bi tako bilo, ali možda bi.

Drugo, ja se vraćam na ono što sam na početku rekao. To je jako osetljiva tema, možda ne želite sada da pričamo o njoj, mada bi meni bilo zanimljivo, mislim da je važno da se o tome razmišlja, da li bi neke ljude koji imaju podatke o tome, a koji se plaše da ih kažu, jer misle da će zbog toga biti procesuirani, da li bi im trebalo garantovati unapred značajno smanjenje kazne ili tako nešto, kao neku vrstu podsticaja da se zaista obrate jednoj takvoj budućoj komisiji i da za uzvrat dobiju malu kaznu, razumete? To je vrlo osetljivo pitanje, zato što to neki osećaju da je nepravedno da sada neko... ali stavljam to na sto kao temu za razmišljanje.

Vehid Šehić: Bogdan je iznio neke stvari koje su jako bitne i moram vam nešto reći, sad sam razgovarao sa nekim ljudima. Ta nesloga koja vlada u Bosni i Hercegovini, u svim

segmentima života, mi smo jako nesložni, ne gledajući ni nacije, to upravo stvara frustracije kod nekih drugih. Ja sam uzimao primjere nečeg što još uvijek živi, to su osobe koje su osuđene za ratne zločine, još uvijek se doživljavaju kao heroji. I tada žrtva zaboravi na onu tamo žrtvu, kada ih dočekuje na aerodromu, to su pozdravi, zaboravljajući da je taj nekome nanio bol, s kojim on sutra treba zajedno da utvrđuje određene činjenice, da se bori za određena prava. Znači, nismo mi još uvijek toliko spremni da se suočimo, prvo sa samim sobom pa onda i sa tim stvarima. Upravo ove konsultacije treba da otvore i te neke stvari u našoj državi kojih smo mi apsolutno svjesni, vidimo i na televiziji itd. Ja bježim od ovih političkih tema, Milošević, Tuđman, moramo dalje to produžiti sve, na sve one koji su odgovorni, ne svi na isti način, jer sigurno nisu svi odgovorni u istom stepenu neke odgovornosti, krivične i političke, ali nema političara iz BiH iz tog vremena koji ne snosi dio odgovornosti za sve što se desilo, pa i na prostoru bivše Jugoslavije. Ali to je nešto drugo. I moramo voditi računa da postoji Međunarodni sud koji će još uvijek raditi, da postoji naše nacionalno pravosuđe. I ova komisija, ako utvrdi određene činjenice, pa time ćemo dokazati da sud nije radio svoj posao, jer je i on mogao utvrditi. Postoji i Institut za nestale, koji se jedva iznjedrio upravo zbog nekih nacionalnih, iracionalnih interesa, upravo mi možemo pomoći i da taj Institut počne raditi punim kapacitetom, da država obezbijedi dovoljno sredstava centrima za identifikaciju osoba. Eto u Tuzli se nalazi jedan centar gdje se nalazi 6-7000 skeletnih ostataka. Znači, ljudi postoje samo u kostima ali ne još sa imenom i prezimenom. Nema sredstava da se izvrši DNA analiza, mi moramo natjerati državu da odvoji sredstva za to. Ukoliko u tome uspijemo, ove konsultacije su već dale određeni rezultat. Znači velika je odgovornost i na nama u ovom konsultativnom procesu.

Tahir Tahirović: Upravo želim da se nastavim na tu temu koju ste vi pokrenuli. Nešto razmišljam, sve je ovo fino, sve je dobro i prihvatamo. E sad, logično razmišljamo, regionalni nivo. Kolika je spremnost u jednoj Hrvatskoj, u jednom Zagrebu, gledajući stanje u Srbiji radikalno, politička situacija diktira i u Bosni. Istok, Zapad, da li je zrela situacija? Evo mi smo ovdje, kada bi imali još dva tri ovakva sastanka, da bi se manje više upoznali, shvatili bi da je čovjek čovjeku prijatelj, da neke predrasude odbacimo i hajmo, pretpostavka, da smo mi spremni. Šta znači ako smo mi spremni a vi imate opstrukcije Zagreba i Beograda? Šta znači, mi smo spremni, ako nisu drugi? Možete li to objasniti?

Bogdan Ivanišević: Pa, jedna rečenica, koja je možda odgovor na Vaše pitanje. Sadašnji konsultativni proces, znači ovakvi sastanci, su održavani i drugde, znači i u Srbiji i na Kosovu i u Bosni naravno. Mada je još prerano za izvođenje nekih definitivnih zaključaka, jer ovaj proces je na početku, mislim da je u aprilu održan prvi ovakav sastanak u Bijeljini i to je bio prvi u Bosni, i tako isto i u Srbiji i Hrvatskoj. U Srbiji, možda će vas iznenaditi, i mene je delom iznenadilo, većina onih koji učestvuju, udruženja žrtava, nevladinih organizacija, iskazala je jasnu podršku ovoj inicijativi. Ne znam kako je u Hrvatskoj, o tome možda Eugen može nešto da kaže, možda je još prerano za bilo kakve zaključke za Hrvatsku, ali u Srbiji, čini mi se da postoji jedna spremnost za to, od žrtava i nevladinih organizacija. Da li to znači da bi i vlasti bile spremne? Ne znači samo po sebi. Ali ja verujem, ako bi bilo jasno da postoji podrška odozdo i ako bi se prikupilo tih milion potpisa u jednoj fazi, da bi onda bilo vrlo teško

vlastima da kažu „mi to odbijamo“. Sa kojim argumentom? „Mi smo protiv utvrđivanja činjenica“?! To je vrlo teško. Tako da to zavisi u najvećoj meri od toga šta će ovaj proces konsultacija pokazati, koliko među žrtvama i među drugima postoji želja i posvećenost da se ovo napravi. Onda to utiče na to šta vlasti i u Srbiji i u Hrvatskoj i ovde misle, da li mogu da odgovore na tu inicijativu.

Vehid Šehić: Opet se moram vratiti na ovu našu državu, kakva je takva je, opet smo hendikepirani u odnosu na Hrvatsku i Srbiju iz jednog prostog razloga, i zato se rade dopune i izmjene postojećeg ustava Bosne i Hercegovine, da se uvede jedan poseban član kojim će se obavezati zakonodavna i izvršna vlast da mora raspravljati o prijedlozima grupe građana ili građanskih inicijativa i nevladinih organizacija, ukoliko se za taj prijedlog skupi 30.000 potpisa. To postoji u Hrvatskom ustavu, to postoji u Srbijanskom ustavu, nažalost i tamo će vlasti morati raspravljati, hoće li donijeti odluku, to je nešto drugo, ali to je njihovo ustavno pravo. Nažalost mi u Bosni i Hercegovini nemamo tih mogućnosti i paralelno sa ovim procesom jedna grupa ljudi koja je okupljena oko Foruma građana Tuzle radi na izmjenama ustava da stvarno mi kao građani dobijemo određeni legitimitet i legalitet kroz ustav, da vlast se ..

Eugen Jakovčić: Možda su rezultati izbora u Vukovaru i Dubrovniku, sa lokalnih izbora u Hrvatskoj, pokazali da se neke stvari i u Hrvatskoj mijenjaju i mijenjaju se definitivno, ali ja se vraćam na ono što smo rekli na početku a to je da trebamo voditi računa o tim različitim aspektima svih društava i zapravo raznih procesa koji se u njima nalaze. Sigurno da u ovom momentu imamo problema na Kosovu koje je tek nedavno steklo nezavisnost i u tom smislu, zaista, dovoljno se vratiti u neakve situacije i u Hrvatskoj kada je ..

Znači želim reći da apsolutno želimo voditi računa o svim tim aspektima i oni su jako bitni i evo sad smo iznenađeni, bar ja, možda neki nisu, situacijom u Crnoj Gori koja je, podsjećam vas, pokrenula suđenje za logor Morinj. To je sad jedan vrlo važan, bitan proces. Politička elita, bez obzira kakve kritike dolazile sa raznih strana, u ovom momentu mislim da je Crna Gora zrela za ovaj proces. Negdje će to sve trebati, nakon ovih konsultacija, što je Bogdan rekao, izlivelirati, odnosno detektirati kakva je situacija u svakoj od pojedinih zemalja. Ja još jednom naglašavam, to smo naglašavali u dosadašnjim procesima, a to je da niti od jedna od postojećih komisija nije imala političku podršku, međutim tokom svog djelovanja je negdje došla do te podrške a isto tako ukazujem na veliki problem, a to je ono što smo na početku naglasili, da ćemo mi trebati političku podršku, ne samo od jedne vlade, jedne političke strukture, nego od njih više u svim ovim zemljama, što opet može biti naš problem, ali sa druge strane opet može biti neka naša prednost.

Takođe što se tiče, u jednom momentu neko je postavio pitanje, je li to naš proces, čiji je to proces, pritisci iz Evrope itd., ne znam, može me neko od mojih kolega ispraviti, ali čini mi se da su ovo neki procesi koji ni u Evropi negdje nisu zaživjeli u svoj svojoj punini i u tom smislu zapravo Evropa od ovog procesa može dobiti neke koristi, odnosno učiti od nas i ja mislim, ja ovaj proces doživljavam isključivo kao naš proces i on i je naš proces i tako je zapravo i krenuo od organizacija koje su negdje upravo radeći sa žrtvama i udruženjima žrtava osjetile zapravo da političke elite isključivo reaguju na taj politički

pritisak ali da zapravo nedostaje atmosfera u društvu, da nedostaju ovi svi drugi mehanizmi koji su zapravo jako potrebni kako bi svi dobili svoju satisfakciju.

Neko je također govorio, je li kasno, odnosno jesmo li zakasnili. Ima mnogih koji smatraju da smo uranili sa ovim procesom. Ne znam, evo jedna informacija koju imam i koju smo dobili na ženskim konsultacijama u Zagrebu, a to je da je Međunarodni ženski sud u Tokiju, osnovan 2000-te godine, da bi sudio japanskoj državi zbog zločina nad 300.000 žena koje su tijekom II Svjetskog rata bile zatočene u tzv. bordelima gdje se pružala utjeha japanskim vojnicima. Prema tome, 2000-te, evo se krenulo u raščišćavanje mračnih dijelova prošlosti. Ja se nadam da će to kod nas ići puno brže ali opet još jednom naglašavam na kraju, bitna je vaša podrška i bitno je da ovaj proces ima ovako široku podršku sa terena i da ima podršku udruženja žrtava. Mislim da će sve drugo biti puno lakše.

Vehid Šehić: Pošto uvijek postoji ta nekakva sumnja, pogledajte i po pozivu, niti ima predstavnika međunarodne zajednice, niti ima predstavnika političkih stranaka. Ovdje je stvarno naš isključivo cilj da na ovom nivou razgovaramo bez uplitanja politike, bez međunarodne zajednice, jer smatramo da ćemo tako doći do nekih naših najoptimalnijih rješenja za eventualni budući Rekom, jer vi najbolje znate svoju bol, svako od vas pojedinačno, a ne da mi neko drugi govori kako mene boli glava jer bolje zna to od mene.

Marko Krajina: Čini mi se da me danas podosta. Ali bode me u oči kad kažu Zagreb, Beograd a nema nigdje Sarajeva. Bode me u oči kad kaže Tuđman, Milošević a nema nigdje Alije. Dajte molim vas to malo korigujte. Hvala lijepa.

Vehid Šehić: Ja sam spomenuo. Sve sam spomenuo. Sigurno da treba biti objektivan i ja sam to pokušao reći da nema političara iz 1992. godine na teritoriji BiH koji nije odgovoran, čelnika, a onda i kod naših susjeda. I tako ćemo graditi jedan most gdje ćemo razumjeti jedni druge i njihovu percepciju a onda graditi i povjerenje.

Petar Madecki: Mojim potpisom izjave, moga udruženja, imate blagoslov 150 ljudi. Ja sam 151-vi. Znači 151 glas imate ovim mojim potpisom izjave sa moje strane.

Vehid Šehić: Ja samo kažem, to se stvarno ostavlja vama na volju. Vi ćete sami odlučiti, niko ne želi da agituje, jer dosta radimo i razmišljamo glavama drugih pa smo se doveli u ovu situaciju, mi stvarno poštujući vas kao individue, želimo da vi o tome isključivo odlučite. I zamoljen sam da vas napomenem da ne zaboravite te fine torbe koje su na vašim stolicama, da ih koristite, jer i to je jedno podsjećanje na ovu čitavu ideju, eto za koju ja mislim, ipak zajednički živimo i nadamo se da će dati neke pozitivne rezultate radi nas i radi onih koji će sutra živjeti na ovim područjima.

Ja vam se zahvaljujem, želim vam puno zdravlja, želim vam da nastavite kontakte i van ovih konsultacija jer to bi možda bio jedan od rezultata, da dođete do nekih zajedničkih stavova kako bi čitavu situaciju učinili sasvim drugačijom i pozitivnijom.

Eugen Jakovčić: Samo, na ovoj izjavi o pristupanju, sa desne strane imate urede i ono što je za vas važno, urede, odnosno kancelarije u Bosni i Hercegovini, prema tome to su sve adrese na koje se možete obratiti za sve informacije koje vam trebaju o procesu i za

sve što vas interesira i što je možda ostalo danas nedorečeno i za sve ono što ćete dobiti, kada se vratite u vaše srđine, kao povratnu informaciju a želite negdje podijeliti s nama. Znači to su nazivi organizacija i ureda sa njihovim kontaktima, mail adresama. Ja vam se ispred kolega iz Koalicije zahvaljujem i zaista je bilo dobro biti s vama i kad nas Vehid zove i kolege iz Bosne i Hercegovine, uvijek se odazivamo upravo zbog toga da bismo dobili što bolju sliku o cijelom procesu, radeći proces u Hrvatskoj ali isto tako vodeći računa kako taj proces ide u Bosni i Hercegovini, u Srbiji, na Kosovu i u Crnoj Gori. Hvala vam.

Vehid Šehić: Mi smo najzadovoljniji procesom u Bosni i Hercegovini, jer su žrtve pokazale i visok stepen razumijevanja jedni prema drugim i u Srebrenici i u Prijedoru i ovdje, jer to su tri specifična mjesta na teritoriji BiH.

Marjan Krajina: Nisam se mislio javljati za razgovor. Ali ponukan diskusijom gospodina, ne znam mu ime, ali nije ni bitno, suosjećam sa njegovim bolom koji je on donijeo ovdje, i gospođe ovdje koje sjede, koje su izgubile svoje majke, svoje sinove. Evo ova gospodična ovdje, Sandra, izgubila je svoju majku. Vrlo je to teško. To je bolna istina. Tu povratka nema, popravke nema. Ali ja ću vam reći, ja sam preživio jedan logor u trajanju od tri mjeseca i neću dugo o tome pričati. Sa mnom je bio gotovo maloljetan sin, imao je 18 godina. Molim vas, mi smo oderani, meni je prebijeno 5 rebara sa lijeve strane jednim udarcem. Mi smo krv mokrili mjesec dana, batinjani svaki dan od jutra do večeri, od 7 do 14 puta. Treći dan nisam poznao svoga sina, jer nije vidio da gleda. To je bolna istina. Ali vjerujte, on je ostao živ, to mi je jedina utjeha. On nije vidio da gleda, treći dan ga ja nisam poznao. Kako je to bilo gledati meni kao ocu? Molili su me da sastave sina sa mnom, da budemo u istoj ćeliji. Ja sam ih zamolio, nemojte molim vas da ja to gledam. Boga sam molio, ja ću vam kazati istinu, suosjećam sa ovim ljudima koji su izgubili svoje drage sinove, kćeri i ova gospodična majku itd. Ja sam od Boga tražio, vapaj, da me izvedu i ubiju. Ovo je moj brat, šutan je i krv je šibala iz njega po ćeliji. Ja sam samo Boga molio da me izvedu, da me ubiju. Istinska vjerska želja. Kad sam se vratio razgovarao sam sa jednim hodžom. Ja sam inače po struci nastavnik razredne nastave. Proveo sam u radu 40 godina, radeći i vaspitavajući mlade generacije u osam općina. Kad sam došao iz logora, došla je majka iz Visokog i zamolila me, kaže „ja sam dovela mog Saudina kod vas u četvrti razred, jeste li Vi Marjan učitelj?“ Rekoh, jesam gospođo. „Znam šta ste preživjeli, ali ja imam Saudina koji treba ići u Vaš odjel“. „Gospođo ja sam tu, ja odgovaram za sve“, jer ja nisam imao trunku primjese nacionalizma, ni pomisao da li je to Milan, da li je to Asim, da li Kasim. Slijedeće godine upisuje se u prvi razred Merima. „Joj, meni kaže majka, što sam je rodila“. „Gospođo nemojte se sekirati, ona je pred jednim učiteljem, pred jednim vaspitačem, čovjekom koji radi 38 godina u prosvjeti“. Učenica sada završava 8 razred u Kiseljačkoj školi, nije se odvojila iz toga odjela, 8-ga IV, jedina djevojčica muslimanske nacionalnosti, bošnjačke, kako hoćete. Ne znam, Muslimani, Bošnjaci, to je meni isto. Međutim ona sada završava osmi razred vrlodobrim uspjehom. Nije se odvojila, zgrada do zgrade. Ostala je u 8-ome IV. Ako ne vjerujete, zovite Osnovnu školu Kiseljak. Ovo što sam ja preživio s mojim bratom, s mojim sinom, sa dvadeset jednim prijateljem, to je jedna katastrofa. To bi se knjiga mogla napisati, zaista. Ovo je jako ružno što se dogodilo među nama, ljudima, a nikada u svojoj pomisli, ja sam završio moj radni vijek, nije mi bila pomisao da li je to

Milan, Asim, Milka, Milena, Kata, Fata. Meni je bilo bitno da učenik izvršava svoje zadatke i da obavlja svoj posao. Ja vas pozdravljam za ovo formiranje komisije, stvaranje te komisije i da će pravosuđe donijeti svoje odluke. A u tu komisiju predlažem, moje mišljenje, nemam pravo prijedloga, zamišljam ovako, da u ovoj komisiji treba da budu, neko od članova poginulih, šehida, obitelji koji je izgubio nekoga svoga dragog, da uđe neko od stradalnika rata, logoraša, bilo koje to komponente, Srbin, Hrvat, Musliman i da uđe, da bude član, ako postoji mogućnost, jer metoda vlastite kože je sasvim nešto specifično. Ja mogu suosjećati sa gospodinom koji je izgubio svoga sina, mogu sa ovom mladom osobom koja je izgubila svoju majku u Sarajevu tijekom rata, ja mogu suosjećati, ali kada vi nešto doživite to je posebno nešto teško. Ovo je moja kratka priča. Ja sam uživao slušajući ovu trojicu, gđina Eugena, gđina Vehida, gđina Bogdana kad su izlagali o stvaranju ove komisije, samo mislim da je ovo trebalo učiniti davno na međunarodnom svjetskom nivou. Ali reći ću vam ovo, ja sam invalid 70%. Ali ja sam se borio sudskim pravom da ostvarim deset posto još kao invalid. Tuga vas oblijeva kad sam izašao deseti put na komisiju. Malo ću skratiti priču, izašao je gospodin, moj brat, jedan prijatelj iz mog susjedstva mi kaže „Marjane nemojte ništa reći kad uđete tamo na komisiju. Tamo su tri liječnika, gđin Marko Franković, liječnik iz Kiseljaka koji je upravnik Doma zdravlja Kiseljak, gđin Branimir, ne znam gdje radi i gđin Edib Maglić“. Gđina Ediba Maglića nisam ni vidio. Bio je preda mnom. Bio je pognute glave a gospodična koja je sjedila gore na podijumu, ona je pisala, kucala šta su oni govorili. Ja sam se njima obratio: „znate šta vas troje, vas trojica liječnika i vi gospođu koja to kucate“, kad sam ja rekao dvije rečenice, „šta mislite vi, da ste vi bili u mojoj poziciji u trajanju od tri mjeseca, da ste imali sina sa sobom i da ga ne možete poznati treći dan, kako bi ste se vi osjećali?“. Jedan od liječnika, nije bitno koji je, zanemarljivo, kaže „gospodine Marjane, je li Vaš sin preživio?“. Znači jednim dijelom, razmišljajući dublje, znači moj je sin trebao da izgubi život u tom logoru, po mom mišljenju. Ja sam napustio ordinaciju, izašao sam, dobio osam još 10% samo. A ova dvojica, moj brat i još jedan moj prijatelj, nisu dobili ništa. Tuga vas oblijeva kad izađete na te komisije. Ja ne ogovaram liječnike, ali molim vas, vi koji ste ovdje a koji ste u radnom odnosu, molim vas radite savjesno svoj posao. Ja ću vam reći jednu rečenicu. Razgovarao sam sa jednim gospodinom, neću vam reći njegovo ime. Kaže on meni, divan čovjek, on je mene upućivao da izvršim jedan razgovor sa članom HVO-a. Kažem ja njemu, ja to ne mogu učiniti, nemam ja snagu za to. „Kako“? Ne mogu, ja sam moralan jako, ja sam rođen sa takvim moralom i ja to ne mogu obaviti. I meni je žao što sam ja ovakav. Izučio sam njegovu ćerku, četiri godine. Kaže on meni, „gđine Marjane, pa to je poslano od Boga, od više sile, što ste Vi takav“. Ja sam takav. E to je to. Oprostite, zadržao sam vas.

Vehid Šehić: Evo ovako, možemo ovo i završiti. I ovo što je Marjan rekao, pokušajmo biti ljudi. Bit će nam svima mnogo bolje. Hvala velika.